1—2, 4—10

NEMZETI NŐNEVELÉS

H 3,

KIADJA

AZ ERZSÉBET-NŐISKOLA TANÁRI TESTÜLETE.

R 809

BERTA ILONA KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

Dr VÁSONY LAJOS.

EGYETEMI KÖNYVTÁR PÉCS

Id. ENTZ GÉZA 1919 Ervénytelen.

XXXVI. ÉVFOLYAM. 1915. I—II. FÜZET.

Január—február.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

Lap

I. Beköszöntő. Dr. Vásony Lajos ... 1—4
II. Sebestyénné Stetina Ilona és a «Nemzeti Nőnevelés». Berta Ilona 5—12
III. Az iskolai felügyeletről. Finászy Ernő ... 13—22
IV. A Föld arculatának megismerése és a földrajzi utazások. Prinz Gyula ... 23—44
V. Levél egy vöröskeresztes tanítónőhöz. V. ... 45—46
VI. **Nőnevelési szemle.** Gróf Teleki Sándorné halála. — Doroghsághyné Rapos Aranka. — Miniszteri elismerés egy tanítónőnek. — Prohászka püspök a dolgozó nőről. — Gróf Apponyi Albertné «Készülődés a jövőre» c. cikke az «Alkotmány»-ban. — Az állami Erzsébet Nőiskola. — Mária Dorothea-Egyesület. — A Bécsi Továbbképző Tanács. — Amizoni Országos Magyar Nőnevelő Intézet értesítője 47—58
VII. **Külföldi lapszemle.** A Frauenbildung. Dr. Schmidt Mária ... 59—61
VIII. **Irodalom.** Horger Antal: A nyelvtudomány alapelvei. — Rudolf Eucken: Az élet értelme és értéke. Ford. Schöpflin Aladár ... 62—63
IX. **Pályázatok** ... 64

☛ *Tisztelettel kérjük folyóiratunk t. előfizetőit s az iskolákat és egyesületeket, melyek folyóiratunkat járatják, hogy az előfizetési pénzeket* ***egyenesen kiadóhivatalunkba (István-út, Erzsébet-Nőiskola)*** *szíveskedjenek küldeni. A közvetve beküldés által az úgyis csekély előfizetési díj jelentékenyen megkevesbedik. Reklamációkat* ***díjtalanul*** *csak a füzet megjelenését követő hónapban teljesítünk. A folyóirat régi évfolyamai még kaphatók a kiadóhivatalban.*

A *„Nemzeti Nőnevelés"* megjelenik (az iskolai nagy szünet idejét kivéve) havonként három nyomott ívnyi terjedelemben.

Előfizetési díj: egész évre 6 kor.

Tanítónőknek és tanítónőjelölteknek 4 kor.

Csak egész évre nyitunk előfizetést; de az előfizetési összeg két részletben való lefizetését is elfogadjuk.

Az előfizetési pénzek és a folyóirat szellemi részét illető közlemények *„Nemzeti Nőnevelés"* címe alatt az Erzsébet-Nőiskolába (István-ut 93.) küldendők.

Sebestyénné Stetina Ilona

NEMZETI NŐNEVELÉS.

XXXVI. ÉVFOLYAM. 1915. JANUÁR–FEBRUÁR. I–II. FÜZET.

BEKÖSZÖNTŐ.

Sebestyénné Stetina Ilona érdemekben gazdag szerkesztői működésének negyedszázados évfordulóján lemondott a Nemzeti Nőnevelés szerkesztőségéről. Az Erzsébet-Nőiskola áll. polgári iskolai tanítónőképző intézet tanári testülete — e folyóirat kiadótulajdonosa — Sebestyénné Stetina Ilona megbecsülhetetlen érdemeit jegyzőkönyvében megörökítette, az egy emberöltőn át végzett fáradságos, önzetlen és eredményes működéséért köszönetét és háláját fejezte ki.

A tanári testület a Nemzeti Nőnevelés szerkesztésével engem bízott meg.

Elfogódva teszem meg az első lépést. Nem vagyok sokkal idősebb e folyóiratnál. Kezembe veszem a folyóirat első köteteit. Arra gondolok, hogy amikor még mint kis gyerek tudatlanul, gondtalanul játszottam, akkor a Nemzeti Nőnevelés már az ország első és egyetlen pedagógiai lapja volt. Lapozgatok . . . kiváló nevek, magvas értekezések . . . mennyi kincs . . . hisz ezeket újra ki kellene adni, mert ki olvassa a 35—20—10 év előtt megjelent cikkeket? Merhetem-e vállalni ennek a nagymultú folyóiratnak a vezetését én, a szűk körben ismert, természettudományokkal foglalkozó tanár? Merem vállalni, mert lelkem még tele van ideálizmussal, lelkesedéssel. Merem vállalni, mert tudom, hogy mindenkinek a lelkében megvannak ugyanezek az érzések, lehet, hogy elrejtve, szunnyadó, de életerős állapotban s

kikutathatók, fölébreszthetők, sőt gyümölcsöztethetők. Merem vállalni, mert nem állok egyedül, mellettem áll a régi szerkesztő s Berta Ilona vezetésével az Erzsébet-Nőiskola egész tanári testülete.

A Nemzeti Nőnevelés programmja a régi. Harmincöt éven át megmaradt a magyar nőnevelés szolgálatában s meg fog maradni ezután is. A programm rövid összefoglalása: *nemzeti szellemű nőnevelés, a tanítónők érdekeinek támogatása, az Erzsébet Nőiskola volt növendékeinek összetartása, ismeretterjesztés, tanácsadás.*

Célunk a nőnevelés minden fokán, minden ágában a nemzeti irányt erősíteni. Örömmel látjuk a mai komoly időben a nemzeti érzés megújhodását s büszkén valljuk, hogy a közelmult, nemzeti érzésben megfogyatkozott, külföldieskedő időben mindig a nemzeti irány mellett küzdöttünk. A mai események nekünk adtak igazat. A mai történelmi idők hatására még fokozottabb buzgalommal terjesztjük a lángoló hazaszeretetet.

A Nemzeti Nőnevelés az iskolai tanítás és nevelés összes kérdéseivel foglalkozik. A tudományos pedagógia terén itthon vagy külföldön megindult mozgalmakat és célszerű újításokat (módszer, tanterv, iskolapolitika terén) figyelemmel kíséri és ismerteti. Kiterjeszkedik a kis gyermekek nevelésére, lelki életük fejlesztésére és irányítására, a serdülő leányok házi nevelésére, az iskoláztatás utáni továbbképzésre, az egyes életpályákra való kiképzésre, a pályaválasztásra stb.

A Nemzeti Nőnevelés a tanítónők szociális kérdéseivel is foglalkozik. Küzd a tanítónők érvényesüléséért, munkájuk megbecsüléséért, anyagi helyzetük javításáért.

A Nemzeti Nőnevelés harmadik iránya az ismeretterjesztés. A tudásvágy talán sohasem volt olyan nagyfokú, mint napjainkban. A népszerű tudományos előadások szinte egymást érik s a zsúfolt termekben legnagyobbrészt női közönség hallgatja az előadót. Meglepő az a lázas mohóság,

mellyel a tudományos előadásokat hallgatják, mintha az évszázadok mulasztásait egyszerre akarnák helyrehozni.

A tudomány szeretetét ápolni akarjuk, a tudományos műveltséget terjeszteni óhajtjuk, azért ismeretterjesztő, népszerűsítő értekezéseket, illetőleg az egyes tudományok újabb vívmányait ismertető, újabb eredményeiket, haladásukat összefoglaló cikkeket közlünk.

A Nemzeti Nőnevelés jóakaró barátja, segítője, tanácsadója minden olvasójának, aki vele érez. Akinek lelkében kétely, meghasonlás támad, aki szaktanácsot óhajt, forduljon bizalommal hozzánk. Bennünk megértő barátot talál, akik együttérzünk minden barátunkkal, részt kérünk örömében, részt veszünk bánatában, támogatjuk küzdelmében.

Szeretetteljes üdvözletemet küldöm az Erzsébet Nőiskola összes volt növendékeinek. Tudom, érzem, hogy ők mind velünk vannak, mellénk állnak. Lehetetlen, hegy a közös munka közben fejlett kötelékek az idők multával meglazultak, elszakadtak volna. A Nemzeti Nőnevelés fogja az összeköttetést az intézet és a volt növendékek között fenntartani, ápolni, e lap hasábjain szólnak hozzájuk volt tanáraik a régi barátsággal, változatlan szeretettel és jóakarattal. E lap fogja nyilvántartani a volt növendékek alkalmazását s igyekszik megvalósítani az összes volt növendékek törzskönyvét.

Kedves olvasó, érintett-e lelkedben egy-egy húrt e rövid programm? Keltett-e visszhangot valamelyik gondolata lelkedben? Ha igen, akkor állj mellénk még ma, azonnal, ne habozzál, ne késlekedjél egy pillanatig sem, mert nemes felbuzdulásod talán már holnapig meggyengül, elszunnyad.

Ha a magyar művelődés harcosa vagy, szükséged van támogatásra, buzdításra, erősítésre, akkor szükséged van reánk, a közös munka, a közös célok összekapcsolnak, egymásra utalnak minket. Egymagadban gyenge vagy, tehát mellénk kell állnod, mert egyesült erővel, nagy seregben még járatlan úton is utat törünk s előbbre jutunk.

Ha anya vagy, gyermekednek, szemed fényének nevelése hozzon közénk.

Ha a sors jóakaratából anyagilag független vagy, akkor nemed iránti kötelességed, hogy hozzánk csatlakozva segíts a műveltség harcosainak érdekében küzdeni.

Álljatok mellénk, támogassátok és terjesszétek folyóiratunkat. Az anyagi áldozat nem nagy, mert a Nemzeti Nőnevelés a legolcsóbb folyóirat, melyet az Erzsébet Nőiskola tanári testülete nem anyagi, hanem tisztán kulturális érdekből tart fenn, hogy a katedráról hirdetett fennkölt eszmék minél szélesebb körben terjedjenek.

*

E rövid bevezetés után megindítjuk a Nemzeti Nőnevelés XXXVI. évfolyamát. A folyóirat az eddigi terjedelemben jelenik meg minden hónap közepén (a nyári nagy szünidő kivételével). Az első — kivételesen kettős számot — a szerkesztésben beállott változás miatt február közepén küldjük szét.

Budapest, 1915 január hó.

Dr. Vásony Lajos.

SEBESTYÉNNÉ STETINA ILONA ÉS A «NEMZETI NŐNEVELÉS.»

Sebestyénné Stetina Ilona megválik a «Nemzeti Nőnevelés» szerkesztésétől. Ez teszi cikkemet aktuálissá. De mikor róla és a folyóiratról együtt emlékezem, nemcsak a «Nemzeti Nőnevelés»-re gondolok, hanem gondolok *nemzetünk nőnevelésére* általában és áldom a Gondviselést, hogy Sebestyénné Stetina Ilonában nekünk egy olyan női egyéniséget ajándékozott, akinek szíve-lelke a családi körön messze túlterjedve egy *hazát,* egy nemzetet ölelt át szent magasztos érzéssel! Ezért lett ő a «Nemzeti Nőnevelés» szerkesztője, ezért szerkesztette azt 25, mond 35 éven át szakadatlan kitartással és sikerrel, ezért tudott dolgozni olyan sokat! Szívének erőforrása kimeríthetetlen, mert hiszen ez nemzetünk multjából fakad fel voltaképpen, ez az a

«Bűbájos folyam, mely forrón
S titkos mélységből ered —
Ez a hű, forró hazaszeretet!!» —

Minden munka, ami ebből a megszentelt forrásból táplálkozik állandóan, *alkotássá* izmosodik, tényezővé lesz a nemzet életében és erős visszahatásában táplálja és újra élteti azt a forrást, amely neki életet adott. Ilyen alkotás a «*Nemzeti Nőnevelés*» című folyóirat is, amely keletkezéséhez híven hatásában és visszahatásában annyi esztendőn át hűségesen tükrözi mindenha a honszerelem szent érzelmeit!

A «Nemzeti Nőnevelés» című folyóirat 1880-ban indul meg abból az alkalomból, hogy az akkor «Budapesti, Sugár-úti Állami Tanítónőképző-Intézet» (Állami Erzsébet Nőiskola) fennállásának és első igazgatója — *Zirzen Janka* — működésének 10 éves fordulóját, jubileumát ünnepli.

Címlapján ezt olvassuk:

Nemzeti Nőnevelés. Havi folyóirat. Leányiskoláink tanítónői, tanítói és általában nőneveléssel foglalkozók számára. Szerkesztik és kiadják: a Budapesti, Sugár-úti Állami Tanítónőképző-Intézet tanítói.

Az első, a bevezető programmcikk, melyet néhai Péterfy Sándor, a magyar tanítók mestere írt, de amely közös, egységes megállapodással jött létre, ezt a címet viseli:

«*Leányiskoláinknak a nemzeti művelődés nagyjelentőségű tényezőivé kell emelkedniök.*»

Meghatott szívvel szemlélem a «Nemzeti Nőnevelés» első füzetét és élő tisztelettel olvasom a bevezető cikket, a folyóirat bemutatkozását. Az a három nagy tanár, kiváló férfi és *ember, Péterfy Sándor, Sebestyén Gyula* és *Komáromy Lajos,* e folyóirat alapítói, földi kapcsolatokban már nem tartoznak hozzánk; de szavuk, tanításuk oly erős, igaz, bensőséges és életteljes, hogy voltaképpen időről-időre, újra meg újra fel kellene eleveníteni a «Nemzeti Nőnevelés» olvasói és munkásai előtt, hogy soha se feledjük el a parancsoló igét: Leányiskoláinknak a *nemzeti művelődés* nagy jelentőségű tényezőivé **kell** lenniök!

A nemzeti evangélium, a kinyilatkoztatás erejével hat reánk ez a néhány szó! Rövid 13 esztendő választotta el akkor nemzetünket a nagy kibéküléstől, a kiegyezéstől. Valami boldog, fiatalos munkakedv és alkotni-élni vágyás jellemzi ekkor az egyént éppen úgy, mint az egész nemzetet. A megujulás minden téren impozánsan nyilatkozik meg, a magyar faj önmagára talál, lelkéről lehull a bilincs és a saját erőinek megérzése újabb és újabb erőpróbálkozásra ösztönzi. A *tanítónő-képzés* 10 éves jubileumát üli, egy kiváló, a messze jövőbe látó, forró szívű, művelt és *magyar nevelőnő-tanítónő, Zirzen Janka* tiszteletében egyesül az intézet tanári testülete a nemzeti nőnevelés iránt érdeklődők nagy csoportjával és a büszke óhajtás elhangzik, hogy nagyjelentőségű *nemzeti tényezővé* váljanak a mi leányiskoláink!

E vágyat, e programmcikket Széchenyi szelleme sugalmazta!

Irója Széchenyi «Hitel»-ének, a magyar nőkhöz irott ajánlásából indul ki, a magyar faj különleges értékeit összegezi, azután megjeleníti a magyar női eszményt, és felszólítja a magyar tanítónőt, hogy a *nemzeti műveltség* megszerzése, hogy e nemesi oklevél alapján a nemzet tagjává, *tényezőjévé* legyen! Voltaképpen Széchenyi, Kölcsey, Berzsenyi, Eötvös eszméi egymást magyarázva és erősítve fejtik meg előttünk e programmcikkben *a nemzeti műveltség* alapigazságait, míg végezetül kimondja az összefoglalás, hogy magyar nemzeti műveltséget csak az *nyujthat:*

1. aki a magyar nemzetet és annak *sajátságait* ismeri;

2. aki fogalommal bír arról, hogy milyenekké kell válniok a nemzet sajátságainak, hogy általuk nemzetünk az *emberiséghez* felemelkedhessék;

3. aki az *egyéni* és *nemzeti* elemet felismeri és növendékeiben a *nemzeti elemet* anélkül, hogy a műveltebb idegen elem nagyobb mértékű nyomasztó befolyásának kitenné, összhangzásba hozza a világ legműveltebb nemzeteiben szemlélhető s azokat nagyokká tevő nemzeti elemekkel, vagyis az *általános emberivel. Az egyéni elemet* pedig, ami leginkább a függetlenség iránt való érzésben nyilatkozik meg, oly módon fejleszti, hogy azzal a *nemzeti közérzület* s a hazaszeretet összeforrhasson.

Csak egy kis közbeszólást!

Szinte fájó szívvel iktatom ide e sorokat. Hová tévedtünk! Nem a «Nemzeti Nőnevelés» folyóiratában, amely mindenkor hű maradt önmagához, hanem a mindennapi életben! A *nemzetközi* járatlan utakat futottuk, rohantuk át gyakran céltalanul és eredménytelenül és az *egyéniség* imádásában és különleges összhangtalan voltában kerestük az ideált, a magyar női eszményt.

Reményteljes szívvel, bizalommal iktatom ide e sorokat, hogy lesz erőnk újra visszatérni önmagunkhoz, értékelni nemzeti javainkat és belátni, hogy a *nemzeti műveltségnek kiegyenlítő összhangjába* kell beolvasztani a nemzetközit és az egyénit egyaránt úgy, amint azt az apostolok hirdették és fennidézett felséges tanításukkal is bizonyították.

Ehhez mérten aztán kimondták a szerkesztők, hogy a folyóiratban oly műveket nyujtanak, melyekből a leányiskolákban működők és a nőneveléssel foglalkozók megismerhetik:

1. *nemzetünket* és annak sajátságait;

2. azon *eszményképet*, melyet nemzetünknek művelődése által meg kell közelítenie;

3. azon *utakat és módokat*, melyeket a nőnevelés körül leányiskoláinkban követnünk kell, hogy az igazi magyar *nemzeti műveltséget* növendékeink lelkében megalapozzuk.

Elhatározzák továbbá, hogy a folyóirat e programmnak megfelelőleg nyujtani fog: 1. *iránycikkeket;* 2. *oly ismeretterjesztő értekezéseket,* amelyek a nőneveléssel foglalkozóknak s a leányiskolákban működőknek a nehezebben hozzáférhető tudományos művekből a legnélkülözhetetlenebb tudnivalókat összefoglalják; 3. *gyakorlati tanításokat,* amelyek a leányiskolák tantárgyai köréből vett anyagokat vagy teljesen módszeres feldolgozással vagy csak vázlatosan elkészítve nyujtják; 4. *könyvismertetést;* 5. *tárcát,* melyben egyes iskolák szervezetére, történetére és a nőnevelés ügykörére vonatkozó mozzanatok, tantervek és miniszteri rendeletek ismertetését adják; 6. *levelezést,* mely főleg a szerkesztőséghez intézett oly kérdések megoldását fogja tartalmazni, melyeknek közzététele többekre nézve hasznos lehet.

Ide iktatom még e cikk végső szavait, melyek szinte sugalmazó, jósló erővel hatnak reánk!

«Sikerül-e célt érnünk, ez a magyar nemzet tanítónőinek *életrevalóságától* függ. Nekünk ebben kételkednünk nem lehet, nem szabad, mivel oly tényekkel állunk szemben, amelyek a legszebb reményekre jogosítanak. Isten áldása legyen megkezdett munkánkon.»

Oly mélyen átgondolt, eszmék szolgálatában mozgó és a gyakorlati élettel és munkával mégis szoros kapcsolatban levő ez a programm, hogy valósággal klasszikusnak mondható a maga tökéletességében. Az idő nem is árthatott neki, csak nemes patinával vonta be és még értékesebbé tette. A «Nemzeti

Nőnevelés» 35 éven át hű volt hozzá és a jelen és a jövő — Isten segítségével — ennek a programmnak szellemében, jegyében indul meg.

Voltaképpen minden programm-eszme értékét és erejét az dönti el, hogy mennyiben nyer az idők folyamán újra meg újra aktualitást, mennyiben vezet mindig a *jövő* felé és tüz ki újabb célokat és munkát azoknak, akik megvalósításán fáradoznak. Ha végig tanulmányozzuk a «Nemzeti Nőnevelés» 35 kötetét (minden könyvtár díszére válhatik ez a kis külön pedagógiai könyvtár), ha látjuk, hogy pedagógiai életünk, de azt is mondhatnám: nemzetünk kiválóságai, legjobbjai egymásután megszólalnak benne, hogy a *nőnevelés* nagy fontosságát kimondják, alapját lerakják, épületét felemeljék, tanítónőinket értékeljék és biztassák, hogy leányiskoláink nemzeti tényezővé váljanak! ha látjuk később, mint szabadul fel a női szellem, erősödik, hódít a «Nemzeti Nőnevelés» folyóiratában is és méltó versenytársa lesz a férfinak, erőt merítünk belőle, megértjük a feladatot, mely kötelező erővel reánk vár, megértjük, hogy csak akkor dolgozunk a jövőnek, az örökkévalóságnak, ha hivek maradunk az *eszményekhez!*

Keveset beszéltem még eddig a mi nagyasszonyunkról, *Sebestyénné Stetina Ilonáról.* De ez csak látszólag van így! Voltaképpen mikor a «Nemzeti Nőnevelés» folyóiratról beszélek, mindig ő vele is foglalkozom. Hiszen neve és életének jelentősége összeforrt a «Nemzeti Nőnevelés» folyóiratával. Már a legelső füzetben ott találjuk 35 esztendőn át a többiekben valamennyiben! Lelkét, szivét, eszméit és érzéseit a «Nemzeti Nőnevelés»-nek ajándékozta pazar bőkezűséggel és mindig egyforma nagy és szent vágyakozással, hogy a folyóirat hű legyen szép programmjához, az alapítók nemes intenciójához, és a magyar tanítónő eszményéhez.

Fiatal leány akkor, midőn a «Nemzeti Nőnevelés» megindul, de már méltónak ítélik őt az alapítók arra, hogy munkát kérjenek tőle, hogy felvegyék társaságukba és nagyratörő terveiknek részesévé avassák. Voltaképpen az első perctől kezdve

befolyt komoly, nemes női lényével a folyóirat szerkesztésére. Hiszen éppen ezért voltak igazán *nagyok* e folyóirat alapítói, mert várták és nevelték azt a *női egyéniséget*, aki munkájukat folytatja, aki méltó lesz arra, hogy az örökséget átvegye és megbecsülje.

A folyóirat irányítását lassanként Sebestyén Gyula a lánglelkű, a mélyen gondolkozó tanár veszi át és néhány év mulva az ő nevét olvassuk szerkesztőként a folyóirat címlapján. Ekkor már mint hitvesével dolgozik együtt Stetina Ilonával, hogy azután újabb néhány év után 1890-ben, amikor a folyóirat már országos hirű és nagyrabecsült, Sebestyénné Stetina Ilonának adja át a szerkesztést Zirzen Janka és a tanári kar bizalmából, akaratából. Ettől fogva *25 éven át önállóan szerkesztette e folyóiratot Sebestyénné Stetina Ilona!*

És most *neki* kellene megszólalnia! Mit tudjuk mi azt, mit jelentett neki ez a 25 esztendő? életének gyönyörű munkás ideje, küzdelmeinek és sikereinek szép korszaka! Hiszen alig tudunk valamit is egymásról! Mi csak azt láttuk, hogy mindenre ráér, hogy végtelen sokat dolgozik, hogy bámulatos munkaerő; figyelme mindenre kiterjed, ami a nőnevelés körében történik, és a méh szorgalmával és kitartásával hordja a «Nemzeti Nőnevelés» köpüjébe haza az életreképes irányzatokat, folyton fejlődő nőnevelésünk eseményeit és eredményeit; hogy mindenkit meg akar nyerni a nőnevelés szent ügyének és a folyóiratnak; hogy elszomorítja a közöny és élteti a lelkesedés, lassanként mindent megért és mindent kibékit és megbocsát; hogy nemcsak forró szívű *magyar nő*, hanem igazi nemes humanizmustól áthatott *keresztény lélek!*

Mi ezt láttuk, ezt jegyeztük fel róla!

De ő mind ezt át is *élte* és tisztelettel hajlunk meg előtte, aki annyit dolgozott, küzdött, szeretett és szenvedett.

Sohasem beszélt arról, hogy neki magának, mint alanynak és szubjektumnak milyen benső küzdelmei voltak, mindig velünk törődött inkább. Valami csodálatos erő ösztönözte arra, hogy mindnyájunké legyen az ő tudása, munkaereje, erős aka-

rata. Sugalmazni szeretett volna mindnyájunkat arra, hogy szeressük hivatásunkat és azt a folyóiratot is, amely voltaképpen nemcsak egy közlöny, szellemi közvetítő egy a sok közül, hanem *a magyar tanítónőnek egyetlen orgánuma, szellemi otthona, ahol feltárhatja munkásságának minden mozzanatát és megértést talál, ha megértést keres.*

Igazi szerkesztői Géniusz a mi Sebestyénnénk! Művész, aki meg tudja szólaltatni még a hangtalanokat is. Én azt hiszem, sokan elcsodálkoztunk közülünk azon, hogy ime, milyen intenziv érdeklődést tudott bennünk egy és más dolog iránt ébreszteni, hogy készen van a cikk, pedig nem is álmodtuk, hogy erről írni fogunk.

Sok jelessége közül csak még egy hű vonást, hogy folyton lépést tartott és tart a korral, hogy soha senkit egészen vissza nem utasított, aki valami új eszmével járult eléje. Részben azért nem, mert fájt volna szívének a másik lelkesedését hirtelen lehűteni és elnémítani; részben pedig azért nem, mert mindjárt megragadta az ő lelkét is, ami *új* és érdekes és nagy *szellemi erejével* már is átértette, hogyan lehetne azt hasznosítani, a látszólagos zavaros fogalmakat rendezni, az elvont gondolatot az élethez közel vinni, az egyént a célnak megfelelőleg munkába állítani és talán éppen a «Nemzeti Nőnevelés» folyóiratának megnyerni. A sikertelenség sokasem csüggesztette el és a hit mindig éltette, hogy *van szellemi erő a magyar tanítónőben.*

Nem is hisszük mi el, hogy ő megválik a Nemzeti Nőneveléstől! A neve nem lesz ott kifejezetten a címlapon mint tényleges szerkesztőé, de azért a neve is ott lesz mindig, míg a «Nemzeti Nőnevelés» folyóirata fennáll, ott lesz a füzetben és hirdetni fogja a szivós, munkás, lelkes magyar tanítónő eszményét!

Ő maga mondta nekünk, amikor testületileg tisztelegtünk nála, hogy az Erzsébet Nőiskola és közvetve a magyar nőnevelés hálás köszönetét szóban és írásban tolmácsoljuk előtte, ő maga mondotta, hogy velünk marad, hogy a «Nemzeti Nő-

nevelés» szerkesztését gazdag tapasztalataival szívesen támogatja, hogy örömmel látja az Erzsébet Nőiskola tanári testületében a lelkesedés megnyilatkozását a «Nemzeti Nőnevelés» iránt és bizalommal néz a folyóirat jövője elé!

Meghatva állottunk körülötte és köszöntük meg neki a nagy munkát, melyet velünk, értünk, gyakran helyettünk oly jól elvégzett.

Az én lelkem a mult idők útjain járt, amelyek szép és nagy idők voltak, mert alkotni tudtak a messze jövőre kiható műveket!

Most, amikor e nehéz időkben a rombolás szelleme oly közel van hozzánk, most talán még jobban vágyódunk arra, hogy a meglevő *alkotások* el ne muljanak, hanem éljenek, fejlődjenek és újabbakkal megszaporodva hirdessék az elmulással, a halállal szemben az életet, *a jövőt!*

Sebestyénné hisz a «Nemzeti Nőnevelés» jövőjében! mi is törhetetlen hittel hiszünk ebben. Kegyelettel, hálával emlékezünk az alapítókra és Zirzen Jankára és mégegyszer megköszönjük Sebestyénnének szép munkáját és még egyszer megkérjük őt arra, hogy maradjon a mienk továbbra is!

Magyar tanítónők! magyar nők! szerezzük meg Sebestyénnének azt az örömet, azt a szép jutalmat, hogy munkásai leszünk nemzetünk nőnevelésének és a «Nemzeti Nőnevelés»-nek, a mi folyóiratunknak!!

Eszmék mozgatják a világot —
S teremtenek ezer csodát! —

Budapest. *Berta Ilona.*

AZ ISKOLAI FELÜGYELETRŐL.*

A tárgy, melyről ma elmélkedni akarok, szinte kimeríthetetlen. Összefügg a közigazgatási jog legsúlyosabb kérdéseivel, a művelődési politika legnehezebben megoldható problémáival ép úgy, mint a legfinomabb pedagógiai mérlegelést kivánó szempontokkal. Állam és egyház, politikai és hitközség, a társadalom minden rétege és köre érdekelve van az iskola felügyeletében. Nincs oly társadalmi eszme, mely kikapcsolható volna belőle. Ha herbarti terminologiával akarnék élni, azt mondanám, hogy az iskolai felügyelet tegyen eleget a jogrendszer, a közigazgatási rendszer, a művelődési rendszer, a jutalmazó és büntető rendszer eszméinek egyaránt, s viselje magán a «lelkes társaság» eszméjének bélyegét is.

Ezúttal csak pedagógiai meggondolás álláspontjáról nézem a kérdést. Az iskolai felügyeletnek sem történetével, sem jogi vonatkozásaival nem foglalkozom. Nem kérdezem, vajjon a felügyeletnek mai rendje, amint törvényeink megszabják, megfelel-e a modern iskolai közigazgatás kívánalmainak? vajjon a továbbfejlesztés milyen irányban haladjon? akként, hogy az iskolai felügyelet is beillesztessék az állami közigazgatás egész nagy szervezetébe, avagy a köznevelés intézményei számára a szakszerű illetékesség alapjára helyezkedő külön szerv alkottassék-e meg? Nem kutatom azt sem, hogyan felelhetne meg a felügyelet leginkább azoknak a követelményeknek, melyek az iskolának, mint a nemzeti kultúra egységesítő és összefoglaló intéz-

* A Magyar Pædagogiai Társaság 1915. évi közgyűlésének elnöki megnyitója.

ményének természetéből folynak? Azt sem vizsgálom, hogy az iskola a felügyelet szempontjából politikum-e vagy ecclesiasticum, vagy talán mindkettő, vagy talán egyik sem? Végül, bármily csábító legyen is, nem szólhatok ennek az alkalomszerű, időhöz kötött megnyitó beszédnek szűk keretei közt a tanfelügyelői minősültség sokat vitatott kérdéseiről sem, s csupán annak a véleményemnek futólagos jelzésére szorítkozom, hogy a népiskolai felügyeletre való illetékességet nemcsak a diploma dönti el, hanem igen sok más is. Ha nem csalódom, a közoktatási kormánynak akár kedvező, akár kedvezőtlen tapasztalatai, melyeket tanfelügyelőkkel tett, ép úgy vonatkoznak a tanítókból, mint a (különben csekély számú) jogászokból lett tanfelügyelőkre: mindkét kategóriából vannak igen kiváló és igen gyenge tanfelügyelőink. Ami elengedhetetlenül szükséges, az a személyiségből folyó tulajdonokon kívül az iskola ismerete és a nagy általános műveltség; s amit szerintem mindenekelőtt meg kellene alkotni, az a legnagyobb szigorúsággal megejtendő tanfelügyelői képesítő versenyvizsgálat,* mely egyszeriben véget vetne a minden jobb érzésű emberben megütközést keltő s a közoktatási kormányra is bizonyára súlyosan ránehezedő illetéktelen pártfogolásnak és avatatlan beleszólásnak.

Mindezek, ismétlem, kívül esnek mai előadásom körén. *A felügyelet módjáról* akarok néhány gondolatot elmondani, nem téve különbséget népiskola és középiskola, tanfelügyelő és szakfelügyelő, igazgató vagy főigazgató közt. Személyi vonatkozások nélkül egész általánosságban kívánnék feleletet adni arra a magában is elég fontos kérdésre, hogy azok, akik valamely iskolában felügyelő teendőket végeznek, ebben a tisztökben ott a helyszínén hogyan járjanak el?

Evégből mindenekelőtt szükségesnek látszik a felügyelet célját pontosan kitűzni. Ez nem lehet más, mint az egész kor-

* Ily versenyvizsgálatot kivánt Kármán Mór 1906-ban. V. ö. Pædagogiai dolgozatok, II. köt. 90—91. l.

mányzaté: a jó iskola összes feltételeinek biztosítása. A felügyelőnek meg kell állapítania, hogy ezek a feltételek megvannak-e, s ha nincsenek, miben rejlik a hiányok oka? s hogyan lehetne a hiányokon segíteni? Csakhogy itt egy másik kérdés tolul előtérbe: melyik a jó iskola? Bizonyára nem az, mely a törvények és szabályok paragrafusainak követésében keresi egyedüli érdemét, vagy beéri azzal, hogy gépiesen lemorzsolja mindennapi teendőit, hanem amely szabály és törvény nélkül is nemes hevülettel és érzékeny lelkiismerettel igyekszik a nevelés ügyét szolgálni. A jó iskola valóban «lelkes társaság», melyben a rend nem fojtja el a szabadságot, a norma nem szegi szárnyát a lélek szabad röptének, a tekintély nem köti gúzsba a szellem kívánatos mozgalmasságát, amelyben szeretettel, kedvvel dolgozik tanító és tanuló.

A következtetés nem lehet kétséges. Csak az a felügyelet számíthat belső sikerre, mely mozgató elvét a szeretetből meríti: az iskola, a tanító, a gyermek szeretetéből, s mely ennélfogva nem annyira nyers ellenőrzéssel, mint inkább jóakaratú támogatással igyekszik feladatát megoldani. Mintha ez a tulajdonság nem minden felügyelőben volna meg; mintha akadnának közöttük olyanok is, akik mindig csak hibákat és fogyatkozásokat fürkésznek, de érdemeket sohasem keresnek; vagy olyanok, akik igazságosak, de nem tudnak méltányosak lenni; sőt olyanok is, akik inkább eltűrik, hogy zsarnokoknak nevezzék, semmint szemrehányást tehessenek maguknak, hogy szeretetök kimutatásával alkalmat adtak tekintélyök vélt csorbítására. Ezek sorában találhatók rendszerint azok a felügyelők, kik egyéni súlytalanságuk megsemmisítő érzésében csakis hivatalos állásuk külső attributumaiból merítik erejöket; akik nem a lelkes rend hívei, hanem a lélekölő sablónok rabjai; akik csak a szürke egyformaság vígasztalan látványaiban tudnak gyönyörködni; akiknek lelkében minden egyéni vonás a lázadásra vezető rendbontás rémét idézi fel; akik a legtárgyilagosabb ellenmondást sem képesek elviselni; akik nem látják be, hogy pedagógiai kérdések nem hatalmi kérdések, s akiknek jelenlétében

fakóvá válik a legszínesebb gondolat, elhidegül a legmelegebb érzelem, s erejét veszti minden ihlet és lendület.

A helyszínén végzendő felügyeletnek nemcsak az ellenőrzés a feladata (ezt tartják hivatalos körök a leglényegesebbnek), hanem egy másik, magasabbrendű, szélesebb perspektivákat nyujtó, elmeébresztő, lélekindító feladat is: a szeretet hevületétől áthatott szellemi irányítás feladata.

Talán nem szállok le a köznapiság szintjére, ha az *ellenőrzésről*, erről a nem rokonszenves, de szükséges, legtöbbször inkább lesujtó, mint felemelő hatásait éreztető feladatról is megemlékezem.

Mire irányuljon az ellenőrzés? Semmi másra, mint a kötelességteljesítésre. Abban a soktagú és mindennél finomabban megszerkesztett organizmusban, melynek neve iskola, az összes tényezőknek sikeres együttműködése csak úgy lehetséges, ha mindenki pontosan teljesíti kötelességét. Igen, de hol kezdődik a pontatlanság, s hol végződik a pontosság? Ismét a szeretetnek mindent megtermékenyítő nagy elvére kell hivatkoznom. A kérdés nemcsak az, hogy a tanár vagy tanító kötelességteljesítése megfelel-e a paragrafusok rendelkezésének, hanem ezenfelül az is, hogy a szabályokba lelket tud-e önteni s képes-e arra, hogy legjavát adja annak, amije van. Itt két dologról van szó. Egyik, vajjon a tanító szabályszerűen megfelelt-e kötelességének? A másik, vajjon többet tett-e, mint amire a szabályok kötelezik? vajjon a tanító csak leckéket adó tisztes mesterember, aki ellen kötelességmulasztás miatt soha sem lehetne fegyelmi vizsgálatot indítani, avagy hivatása szentségétől áthatott apostol, aki eszét és szívét, lelkének minden kincsét fejedelmi bőkezűséggel adja oda szeretete zálogául a fiatal nemzedéknek? Ezt az önfeláldozó odaadást kell a felügyelőnek mintául oda állítania; ezt kell elsősorban észrevennie és méltányolnia, ezt kell figyelmébe ajánlania azoknak, akik kormányoznak s akik nemcsak azért vannak, hogy sújtsanak és büntessenek, szabályozzanak és rendelkezzenek, utasítsanak és parancsoljanak, hanem azért is, hogy az individualizálni tudó közigazgatás bizo-

nyos képességével a munkások sokaságában megtalálják, meglássák, hatalmuk egész súlyával és tekintélyével oltalmukba vegyék az átlagból kiemelkedő, csakis az iskoláért élő igazi nevelőket és tanítókat.

Az ellenőrzésnek ez a méltányoló gyakorlása már maga is egyik tényezője a felügyelet ama másik, szerintem magasabbrendű feladatának, melyet *szellemi irányításnak* neveztem. Itt már nemcsak tények megállapítása a teendő, hanem a további fejlődés útjának megmutatása.

Az iskola szellemi munkásait a megásott mederben való szüntelen haladás nem kis veszedelemmel, a pangás veszedelmével fenyegeti. A tiszteletreméltó hagyomány állandóságának egyensúlyra van szüksége, hogy a megmerevedéstől megóvassék. Az iskolai életnek évről-évre szabályszerű váltakozással lepergő munkája, a szükségkép hosszabb időre megállapított tantervi célok és feladatok, a fegyelmi és tanulmányi rendnek elmozdíthatatlan keretei észrevétlenül megcsökkenthetik a kezdeményezés erejét, a gyermeki lélekbe való beleérzés képességét, az önfeláldozásra késztő szeretet hatalmát; utóbb a lelkesedés már csak nagy időközökben vet egyszer-egyszer lobot, a nevelői lelkiismeret már csak elvétve hallatja intő szavát; a tanító eljárások a mindennapos egyformaság lohasztó hatása alatt mindinkább vesztenek jellemzetes akcentusukból s mindinkább gondolkodás nélkül alkalmaztatnak; a módszerből lassanként puszta rutin válik; utoljára már csak bágyadtan és szintelenül, lomhán és röghöz tapadón kúszik tovább a valamikor oly éber, oly lelkes, oly magasra törő oktatás. Az iskola munkásságából ilyenkor már kiveszőfélben van az igazi érdeklődés; az, melyet Herbart szellemi mozgalmasságnak nevez. Nincs már semmi, ami indít, serkent, hajt, mozgat; a tanítók beérik a meglevővel, s nem szegzik tekintetöket távolabbi célokra; nincsenek többé eszményeik, melyekhez módszereiket és eredményeiket mérhetnék; nincs meg bennök többé a szellemi szerzemények gyarapításának, gazdagításának, tökéletesítésének ösztönző kívánsága. De hiányzik belőlök az az érdeklődés is, melyet a közönséges

nyelvhasználat jelöl. Erdeklődünk valami iránt, amit szeretünk; ahol nincsen érdeklődés, ott nincs szeretet, verőfény, öröm és boldogság; ott hiányzik az az érzelmi rugó, mely hihetetlenül felfokozhatja a szorgalmat, a tetterőt, a munkabírást.

A felügyeletnek, úgy gondolom, mindent meg kell tennie, hogy ez az általános szeretetlenség, ez a lassan, de biztosan emésztő ernyedés be ne következzék. Üdítő fuvallatnak kell átjárnia az iskolát, mikor a felügyelő megjelenik benne. Látogatása legyen esemény, mely necsak a tanulmányi és fegyelmi naplókban, hanem a lelkekben is nyomot hágy. A felügyelő hozzon magával friss szellemet és meleg érzelmeket; hozzon gondolkodásra és megvitatásra alkalmas anyagot, eszméket, szempontokat, irányelveket. Tűzzön ki célokat, melyek megfeszítik az akaratot s a szunnyadó erőket eleven erőkké változtatják. Ahol az érdeklődés szikráját felvillanni látja, élessze ezt a szikrát teljes igyekezettel, míg lángra nem lobban; ahol a nemesebb felfogás csíráját megleli, ne mondjon le a virágfakasztó kikelet reményéről.

Felmerül azonban itt az az elvi kérdés, hogy a felügyeletnek ez az irányító és ösztönző feladata mily határok közt mozogjon s különösen miképen érvényesüljön az oktatás módszeres kívánalmaival szemben? Mily mértékkel mérje a felügyelő a módszert, melynek átka a megkötöttség, áldása a szabadság? Hol van a határ, melyen innen az elméleti szabályok követése, melyen túl a tanár személyiségéből eredő eleven hatások értékelése fekszik?

Hogy vannak a módszernek egyetemes elvei, abban nem lehet kételkednünk. Ha nem mondhatjuk is el Comeniussal, hogy van oly módszer, mellyel mindenkit mindenre meg lehet tanítani (universalis omnes omnia docendi methodus), tudjuk Pestalozzi és Herbart óta, hogy az oktatásnak nagyjában azt a menetet kell követnie, amelyben a gyermek a maga pszichikai alkotásánál fogva a maga ismereteit megszerzi. Nem lehet előbb emlékezetbe vésetnünk valamit, mielőtt annak megértetéséről nem gondoskodtunk; s nem lehet valamit másképen megértetni,

mintha előzetesen világos szemléleteket keletkeztetünk a gyermekben. A gyermeki lélek ismeretszerző folyamatának ez az útja egyetemes, mert természetes, s így minden oktatás igazi eredménye valóban attól függ, hogy a tanító tud-e alkalmazkodni ehhez a menethez? Bizonyára helyesen cselekszik tehát a felügyelő, ha kellő mederbe segíti azt a tanítót, aki meg nem értett vagy félig megértett ismeretanyagot tanultat be; vagy aki szemléleti substrátum nélkül közöl fogalmi ismereteket; vagy aki nem gondoskodik a képzetek társításáról, mely nélkül szűkre szorul a gondolatkör s szegénnyé válik a lelki élet.

Viszont azonban nagy hibának tartanám, ha a felügyelő ezt az ő irányító tisztét úgy fogná fel, hogy a módszeres eljárás minden ízébe bele kell nyúlnia s aggódó pedantériával megszabnia minden egyes lépést, melyet a tanító tesz. Mert az oktatásnak nemcsak elméletileg megalapozott normái vannak, hanem művészi mozzanatai is. A tanító lelkéből a növendék lelkébe átáradó érzelmi hatásnak nincsen szabálya és mértéke; hiányát nem pótolhatják sem formális fokozatok, sem a didaktikának más elméleti szabályai. A fokozatok elmélete csak akkor értékes, ha szellemmel telítjük meg; ha nem tekintjük oly póráznak, mely életünk végéig rabságba ejti oktató személyiségünket. Vélekedésem szerint ez az eset valóban akkor következnék be, ha a fokozatokat mindvégig oly módon alkalmaznók, mint ahogyan kezdő tanítók alkalmazzák. Minden tevékenység, mely művészi alakítással jár, kezdetben, a megtanulás stádiumában, szakaszosan halad, akként, hogy a tevékenység egyes mozzanatai időben elkülönülteknek látszanak és éreztetnek; később ezek az izületek önkéntelenül összefolynak, egybeolvadnak; a tevékenység már könnyen, símán folyik le, esetleg oly licentiákkal is, melyek egyéni bélyeget adnak az alkotásnak. Aki zongorázni tanul, eleinte pontosan és aggodalmasan megszámlálja az ütemek időtartamát s tagolva játszik; aki már megtanult zongorázni úgy, ahogy az elmélet megkívánja, ezen a kereten belül szabad leleménnyel színezhet és árnyalhat, művészi lendülettel alakíthat. Aki tanítani tanul, módszeresen

és hiány nélkül kell hogy végighaladjon valamennyi fokozaton, artikulált menetben; aki jól megtanult tanítani, annak már joga van szabadabban játszania az oktatás hangszerén; nem szabad ugyan neki sem vétenie az elmélet lényeges követelményei ellen, de nem szabad magát általok lenyűgöztetnie. Az oktatás fokozatainak első sorban propedeutikus a szerepök; később csak arra valók, hogy az oktatás menetének a legáltalánosabb és legtágabb értelemben irányítást adjanak, de nem arra, hogy a tanító szolgai módon ragaszkodjék hozzájok, ami egészen bizonyosan megfosztaná az oktatást pillanatszülte melegségétől és közvetlenségétől. A lényeget megragadó értelmezéssel kell őket a művésziesen alakító oktatás céljaira felhasználni. Rendszerint úgy is van, hogy a jó tanító a fokozatok elméletére s általában a didaktika elméleti szabályaira tulajdonképen csak akkor eszmél rá, amikor eljárásának helyessége felől kételyei vannak.

Mindezt korántsem az a pedagógiai naturalizmus mondatja velem, mely irtózik minden módszertől s az önkifejlődés kényelmes sodrára szeretné bízni a gyermeket. Távol vagyok attól a laza felfogástól, melynek hirdetői felmentve érzik magokat még attól is, hogy oktatásuk menetét előzetesen végiggondolják. A fokozatokkal való szabadabb elbánás kívánalmát annak a veszedelemnek tudata kelti, mely az oktatás mechanizálásából ered. Nagy tévedés azt hinni, hogy azért, mert valaki a fokozatok pontos megtartásával végzi oktatását, már jól tanít. A betű öl, a szellem éltet. Ma már túl vagyunk a Ziller-féle illuziókon, hogy az oktatás sikere maradék nélkül a módszertől függ. Már nem hisszük el Zillernek és híveinek, hogy ha az oktatás gondoskodik a gyermeki képzetek kellő kapcsolásáról, csoportosításáról, egymásra vonatkoztatásáról, akkor a célba vett eredmény feltétlenül és okvetlenül biztosítva van. A gyermeki lélekre igen is tervszerűen kell hatnunk, de mennyi történik ebben a lélekben, ami nincs hatalmunkban, ami elzárkózik minden kicirkalmazott terv elől, ami meg nem mérhető és ki nem számítható, ami nem várja meg mintegy rendeltetés-

szerűen beleavatkozásunkat, hanem játszi szeszéllyel fel- és letűnik, kavarog, hullámzik: ami merőben egyéni, ősi, spontán s ennélfogva megfejthetetlen és ellenőrizhetetlen.

Mindezeket tudnia és éreznie kell a felügyelőnek. Ezért az oktatás módszerébe vágó útmutatásait korántsem szabad azzal az ellenkezést nem tűrő rendelkezéssel megadnia, melynek a nyilvánvaló kötelességmulasztással szemben helye lehet. Itt oly dolgokról van szó, melyeket nem lehet mathematikai szabatossággal megállapítani vagy bürokratikus ésszel szabályozni. Itt tanakodásra, megbeszélésre, eszmecserére van szükség, főleg amikor a tanító eljárásmódja szoros kapcsolatban van az anyag minőségével; amikor tehát szakszerű ismeretre és szaktudományi belátásra is szüksége van a megfigyelőnek. A majdnem másfél századdal ezelőtt megalkotott tankerületi főigazgatói intézménynek itt van a leginkább sebezhető pontja a mai fejletteb viszonyok közt. A XIX. század közepéig még nagyon egyszerű volt középiskoláink szervezete és tanterve. A hatosztályú gimnáziumban komolyan csak latin nyelvet tanítottak; amit a tanterv még ezenfelül felsorolt, alig jöhetett számításba. Lehetséges volt tehát az osztálytanítás, vagyis az, hogy minden osztálynak csak egy tanára legyen; s lehetséges volt a főigazgatótól azt is elvárni, hogy mint művelt és iskolázott ember az oktatás egész anyagát és módját áttekinthesse. A módszer fejlesztéséről akkor minálunk még vajmi kevesen álmadoztak. Ahogyan a jezsuiták tanították a latin nyelvet, a Quæ maribussal és minden más hagyományos fogással egyetemben, úgy tanították továbbra is. Ma merőben más a helyzet, s ezért nem késhetik már soká az arról való gondoskodás, hogy a főigazgatók szakszerű segítséget kapjanak s mellettök és kívülök a középiskolai szakfelügyelői intézmény megszerveztessék. Hogyan adhassan a filológus főigazgató igazán hasznos szellemi irányítást és módszeres útmutatást a mathematikus tanárnak, amikor ehhez a tudományhoz nem ért? vagy hogyan lásson bele a nyelvi és irodalmi oktatás módszerének finomságaiba, szövevényeibe, problémáiba az a főigazgató, aki tudományosan csakis mathema-

tikával és fizikával foglalkozik? Még a didaktikai általánosságok is csak akkor igazán evidensek, ha konkrét anyagon nyerik megvilágításukat. És míg a filológia tanárai az előbbi esetben talán hálásan fognak megemlékezni azokról a becses ösztönzésekről, melyeket filológus főigazgatójuktól nyertek, addig az ugyanazon tankerületben működő mathematikusok, fizikusok, természetrajztanárok, kémikusok, rajztanárok esetleg évtizedeken át semmi olyat nem fognak tanulni főigazgatójuktól, ami őket tárgyuk módszeres intézésében számbavehetően előbbre vinné. A főigazgató ma már nem lehet más, mint az iskola tanulmányi és fegyelmi rendjének felsőbb fokon ellenőrzője, az általános pedagógiai felügyelet intézője, és (amennyire adminisztrativ teendőinek sokasága a tudományban való haladást megengedi) a saját szaktudományába vágó oktatás módszerének fejlesztője. Aki többet kíván, lehetetlent kíván; aki többre vállalkozik, önmagát ámítja.

Bármint legyen, a módszerbe vágó utasításoknak mindig inkább tanácsadó, mint rendelkező természetűeknek kell lenniök. Ilyenek azonban csak akkor lehetnek, ha a felügyelő magához bocsátja a tanítókat, s bizalmat tud kelteni maga iránt. Kölcsönös felvilágosítás és ennek alapján kölcsönös megértés és együttérzés legyen jelszava. Ne megközelíthetetlen magasságban trónoljon alattvaló fölött, hanem hódítsa meg őket tudományával, tapasztalatainak gazdagságával, indítékainak tisztaságával s mindenekfölött azzal a szeretettel, mely a köznevelés összes munkásait kell hogy áthassa; azzal a szeretettel, mely az Írás szavai szerint tűrő és kegyes, mely nem irigykedik, nem cselekszik rosszúl, nem fuvalkodik fel, nem nagyravágyó, nem gondol rosszat, nem örül a hamisságon, hanem az igazságon örvend s mely nélkül legékesebb szavaink olyanná lesznek, mint zengő réz vagy pengő cimbalom.

De vajjon időszerű-e ép most a szeretet fenséges evangéliumát hirdetni, mikor minden, ami körülöttünk van, csupa gyűlöletet lehel? Mikor az életadó anyaföld soha nem látott emberi öldöklés színhelyévé lett; mikor az áldott napsugár

emberi holttetemek hekatombáira pazarolja fényét; s amikor az ég alja nemcsak a hajnal hasadásától, hanem felgyujtott emberi lakások tűzcsóváitól is piroslik? Remélhetően elegen vagyunk, akiket mindez hitökben meg nem ingathat. Emberi gyarlóságainknál fogva vétkezhetünk a szeretet törvénye ellen, de a törvény lételében, az erkölcsi tökéletesség eszményének igazságában nem szabad kételkednünk. Mélyen él bennem a hit, hogy az engesztelő és megbocsátó, a tűrő és kegyes emberszeretet diadala, ha későn is, ha időtlen idők mulva is, teljes bizonyossággal be fog következni. Ez lesz a megváltás nagy művének befejezése. S hogy ez a remény valamikor megvalósuljon, annak csak egyetlen eszközét ismerem: a szeretet melegétől áthatott nevelést.

A nevelés hatalmába vetett ezzel a rendületlen hittel nyitom meg a Magyar Pædagogiai Társaság XXIII. közgyűlését.

Fináczy Ernő.

A FÖLD ARCULATÁNAK MEGISMERÉSE ÉS A FÖLDRAJZI UTAZÁSOK.

A felfedezések történetének egy új fejezete zárul napjainkban. A nagy felfedező utazások kora befejeződött. A mi századunk, kortársaink már a jelent is meg tudják érteni úgy, mint a jövőbeli história egy fejezetét. Sokkal világosabb lesz azonban a fejezet képe, ha azt indító rugóival egyetemben már mi magunk is iparkodunk megvilágosítani. Különösen kötelességünk, visszatekintve az immár végét járó «nagy» földrajzi felfedezések korára, szigorú kritikával megállapítani azt, hogy mi magyarok milyen szerepet játszottunk az emberi művelődés ezen kiváló törekvésében.

A felfedező utazások története tömérdek példáját mutatja annak, hogy a nemzetek belső élete, egyetemes világnézete és haladásra törekvése szoros kapcsolatban van a felfedezésekkel. A felfedező utazások egyetemes története a művelődéstörténelem keretébe tartozik, mert azok helyes megismerése csakis hazájuk közállapotainak teljes ismeretével érhető el. A tudományos földrajzi felfedezések korszakában kétségen kívül a germán népek fiai szerezték meg a babért, míg a materiális célú felfedezések korszakában elvitázhatatlanul a románoké volt az elsőség. Az igazi gyarmatosítás, az oekumene egész területének lefoglalása az európai nemzetektől nagyban igénybe vette ugyan a földrajztudomány informativus tehetségét, s így sok materialista vonás került a tiszta tudományos utazások arculatába, hovatovább azonban a két irány egészen elkülönül. Ma már pontosan meghatározhatjuk, hogy melyek a tisztán tudományos érdeklődésből fakadó felfedező utazások, s melyek azok, melyeket materiális

gondolkodás, közgazdasági vagy hatalmi, hódítási célok vonzottak. A földrajztudomány minden fajta felfedező utazásból hasznot merített, de mégis pontosan ki kell választanunk azokat, melyek önmagáért a földrajzi tudásért jöttek létre.

A «nagy felfedezések kora» óta lassú folytonossággal tisztulnak a célok. Eleinte kizárólagos az egyéni meggazdagodás és kalandozás vágya, azután a felfedező utazók az egész nemzetek vagy azok nagyobb részeinek szolgálatában állanak, majd maguk az államok veszik kezükbe a felfedezések vezetését. A tudományos földrajzi felfedezések hajnalán még csak elszórtan jelennek meg a földrajzi megismerés érdekében történő utazások, majdnem kivétel nélkül állami vállalkozásban. Innen kezdve az állami szerep mindig kisebb lesz, mert helyébe a nemzetek érdeklődése lép. Említeni is majdnem felesleges, hogy materiális céllal ezután is indulnak utazók felfedezések céljából, de amilyen arányban fogy az ismeretlen föld, főképpen az olyan területek, melyek könnyen megszerezhető értékek birtokában vannak, olyan arányban ritkulnak is az ilyen vállalkozások. Minde törekvések és vállalkozások megismerése azonban a művelődéstörténelem feladata, nem a földrajzé.

A tudományos földrajzi utazások korszaka előtt még igen tökéletlen volt ismeretünk a Föld arculatáról. Még Európa sarkvidéki tájékain is voltak terjedelmes ismeretlen területek, az Uralhegyrendszer északi részének és a Timan-nak arculatáról pedig ugyancsak fogyatékos képet rajzolhattunk. A többi kontinensnek csupán a partvidéke, többnyire csak a partvonala volt ismeretes, de az is csak az oekumene területén, Ausztrália és az oceáni szigetek kivételével. A régi, kellő tudományos készültséggel nem rendelkező utazások felfedezéseit nemcsak javítani, helyesbíteni kellett, de mint némely csendes-oceáni szigetek példája mutatja, újra kellett felfedezni olyan területeket, melyekről már egyszer tudomást szereztünk. A nem geografus utazók megfigyeléseik helyét nem tudják pontosan meghatározni, nemcsak a tengeren, hanem a szárazföldön sem. Így eredményeik a levegőben lógnak, a kartografusok nem tudják azokat felhasználni.

Ázsiából csak a nyugati részek ismeretesek pontosan. Kelet-Ázsiáról a középkor végén szerezhettünk fogyatékos ismereteket. Észak-Ázsiát a kozák kalandorok a XVII. században szelik át, de ezzel tudásunk csak nagyon felületesen gyarapodott. Mindössze az Ob, Lena és Amur és néhány mellékfolyójuknak konfigurációját állapították meg legfőbb vonalaiban. Az északeurópai Kola-félsziget belseje, Kanin, Novaja-Zemlya, a sarkkörön túl eső Ázsia és a Csukcsi félsziget a tudományos felfedezések korára maradt. Turán és Irán, Hindosztán és Hátsó-India, valamint egész Közép-Ázsia azok közé a területek közé tartoztak még 60 év előtt is, melyekről csak egy csomó helynevet tudtunk, azokat is pontosabb helymeghatározás nélkül.

Afrika középkori földrajza mindössze az északi és északkeleti partok ismeretéből állott Marokkótól Zanzibárig. A tudományos felfedezések kezdetéig mindössze a partvonalát ismertük meg teljesen. Amerika megismerése volt a leggyorsabb, amit az európaiak általános érdeklődésének köszönhet. A XVI. század végéig az 50° északi szélességtől a Magelhaes-szorosig az összes partvonalak ismeretesek már, valamint Mexico, Közép-Amerika, Columbia, Venezuela, Peru és Equador belseje is a parttól 200—500 km távolságig, valamint Dél-Amerika folyói közül is a legnagyobbak. A XVII. és XVIII. században Észak-Amerika keleti felét a Hudson-öböl és Mexico között és Dél-Amerika belsejének nagy foltjait ismertük meg a 30° déli szélességtől északra.

Ha Európától eltekintünk, s a legfogyatékosabb felvilágosításokkal rendelkező területeket is ismerteknek vesszük, a szárazföldek fennmaradó 135 millió négyzetkilométernyi területéből mindössze 57 millió négyzetkilométerről volt tudomásunk. A tudományos felfedező utazások számára tehát mintegy 78 millió négyzetkilométernyi föld, még pedig nagyobbrészt a hajózható tengerek partjaitól félreeső földrészek maradtak kikutatásra.

A tudományos felfedezések korának hajnalán 10 millió négyzetkilométer föld arculata volt teljesen ismeretes, 47 millió négyzetkilométerről volt homályos sejtelmünk vagy fogyatékos ismeretünk és 78 millió négyzetkilométer volt a terra incog-

nita, melyet a fantáziában gazdag kartografus is fehér folttal ábrázolt a térképén. Ez volt akkor az *európai kultura földképe.* Az a 47 millió négyzetkilométer gyéren ismert föld is igen különböző képnek látszott, s inkább torzképnek volt nevezhető. Az Antarctica körvonalainak megismerése után, a «tudományos felfedezések» korának estéjén 23 millió négyzetkilométerre tehetjük a jól ismert területek nagyságát, 80 millió négyzetkilométerre a fogyatékosan ismertekét, s a terra incognita lefogyott 32 millió négyzetkilométerre.

A fogyatékosan megismert területek megismerésének értéke ma azonban egészen más, mint akkor volt. A tudományos földrajzi felfedezések előtt gyér ismeretnek nevezték azt, ami minden műszer nélkül és földrajzi készültség nélkül utazó kalandorok, misszionáriusok, kereskedők, tengerészek, hazatérő hadi foglyok stb. elbeszéléseiből került a földrajzi irodalomba. Ma a gyéren ismert területeket keresztül-kasul hálózzák a tudományos készültséggel, megbízható műszerekkel felvett itinerariumok. Nagy tévedések, helyhez nem kötött leírások, túlzások és kicsinyítések nem szerepelnek már ezeken a területeken sem. Az egyik itinerarium ellenőrzi a másikat. Minden adat megbízható, pontos, s az általánosító kartografus nagy könnyűséggel szerkesztheti meg ezen adatokra támaszkodva az új földképet, mely az európai kultura hatalmas hódításának legvilágosabb képe.

Az európai kultura földképe ma teljes földkép, mert az emberi földismeret egész anyagát felöleli. Idegen kulturakörök földismerete, kivéve a szűkebb hazák részletesebb ismeretét, nem lehet teljesebb.

A tüzetesen vagy fogyatékosan ismert területek megállapításánál természetesen meg kell határoznunk, hogy milyen elv szerint járunk el. Én a fenti osztályozás alapjául a kutató-utazások úthálózatának sűrűségét vettem, valamint az útvonalak között fennmaradó fehér foltok (terra incognita) kifejezhetőségét meghatározott méretű térképen. Az utolsó földrajzi kongresszus és a londoni világtérkép-értekezleten elfogadott 1 : 1.000,000 méretű térképet véve alapul, tüzetesen ismert területnek veszem

mindazt, melyet felmérés (triangulatio) útján ismerünk, valamint azt, ahol az expedició-útvonalak olyan sűrű hálózatot alkotnak, hogy a fenti méretű térképen nem maradnak már fehér foltok. Fogyatékosan ismert területnek vehetjük azokat, melyeken nem marad egyetlen földrajzi fok topografiai expedició-útvonal nélkül. Ezen elv szerint nem nehéz elég pontosan elválasztani a jól és fogyatékosan ismert területeket.

Annál nehezebb határt vonni fogyatékosan ismert és terra incognita között. Az egymilliós térkép egyes földrajzi fokai az úthálózat sűrűségének legkülönbözőbb állapotait mutatják. Közép-Ázsiában a 72—73° kel. hossz. Gr.-től és a 40—41° szél. fokáról földmérés nélkül, egyes útvonalakból szerkesztett tüzetes térképünk van (Andisán Ferganában). Ugyanezen szélességen, de egy fokkal keletre már a fogyatékosan ismert terület kezdődik, mert Özgön várostól keletre már akadnak egyes fehér foltok, de ezek még az egész foknak alig ötödét teszik. A 74° keleti hosszúságtól keletre már a fok fele ismeretlen, a 77° után már négyötöde, még tovább keletre pedig a terra incognita csapatostul ölel fel egész fokokat. A fogyatékosan ismert területek tehát az egy milliós térképeken kijelölhető első fehér foltok határvonalától addig a határvonalig terjednek, melyen túl egész földrajzi fokok ismeretlenek.

Vessünk most rövid pillantást a korunkbeli kultura földképe e három főcsoportjának regionális elterjedésére.

Az első meglepetés akkor ér bennünket, mikor észrevesszük, hogy még Európát sem sorolhatjuk egészen a teljesen ismert területek csoportjába. Kola és Kanin félszigetek az északi jeges partján még a fogyatékosan ismert területek csoportjába tartoznak, míg Novaja-Zemlya belseje már majdnem a terra incognita határán van a megismerés nézőpontjából. Már pedig Novaja-Zemlyát még Európa orografiai tartozékának kell tekintenünk. A teljesen ismert földkép Európában összefüggő darabja keleten és délen már szerteszakadozik. Északkeleten a Pecsora vidékén már a fogyatékosan ismert csoport határán van; keleten hosszú nyúlványokat nyujt a szibériai vasut mentén. E nyulvány

az Irtis folyóig még széles összefüggő terület, de azután már csak egyes fokokból összetett keskeny szalag, amely csak egyes kultura-középpontok (Omszk, Irkuczk), bányavidékek (Altai, Amur és Lema-vidék, Minusszinszk) és a Csendes óceán partjain Kamcsatka Mandzsuriában (hadi törekvések) terül szét. Egy másik nyúlvány a második turkesztáni vasut mentén nyúlik, amely a sűrűbb lakosságú területeken (öntözésberendezések) igen nagy területeket köt össze a teljesen ismertek csoportjával. Orosz-Turkesztán nagy része ma a jól és fogyatékosan ismert csoportok határán van, de mindamellett a sivatagok és hegyvidékek nagyobb «ismeretlen» foltjai sem ritka zárványok.

Európa délkeleti részén, a Kaukázia és a Balkán jól ismert területein apró fogyatékosan ismert zárványok találhatók még ma is. Kis-Ázsia és Mezopotámia is hasonlóképpen vannak, de a fogyatékosan ismert zárványok délkelet felé mindig nagyobbodnak. Afrika északi partvidékei is az előbbi területhez csatlakoznak.

Az európai kultura földképének az előbb vázolt terület a szíve, melynek megismerése a kulturakör közepéből indult ki. E terület Észak-Ázsiát a maga körébe vonzza, mert közvetlen szárazföldi úton lépésről-lépésre csatol földrajzi fokokat testéhez.

Ázsiában két egymástól független jól ismert terület van, Hindosztán és China-Japán. Európától és egymástól is a fogyatékosan ismert és ismeretlen területek széles övezete választja el őket, mely övezet Arábia terra incognita-jaival kezdődik, Irán és Turkesztán fogyatékosan ismert területein folytatódik, végül Közép-Ázsia nagy fehér foltjaiban egyesül a hátsóindiai fogyatékosan ismert területek övezetével.

Hatalmas magas kulturára valló, részletesen ismert földképünk van az Unioról, melyhez nemcsak Canada csatlakozik északon, hanem Közép-Amerika és Dél-Amerika csendesóceáni partjai mentén húzódó keskeny ismert földszalag köti össze a Chile, Argentinia és délkeleti Braziliát elfoglaló nagy, teljesen ismert területtel. Az amerikai ismert nagy földkép azonban nem egy kulturakör közepéből indult ki, mint az európai, hanem

egyes önállóan kialakult földképekből folytonos fejlődés következtében olvadt össze.

Afrika európaiaktól birtokolt gyarmatain és keleti Ausztráliában, Új-Zealandban találtunk még kisebb-nagyobb jól ismert területeket, melyek között fogyatékosan ismert és teljesen ismeretlen területek nagy foltokat alkotnak.

Ha a mai földismeret regionális elterjedését vizsgáljuk, lehetetlen, hogy ne lássuk a kapcsolatot a megismerés mértéke, valamint az oekumene elterjedése között. A teljesen ismert területek az alpesi és egyes norvégiai turistáktól gyakrabban látogatott terméketlen területek kivételével kizárólag az oekumene határain belül találhatók. Az oekumene tüzetes megismerése gazdasági és politikai követelés. Az oekumene határain kívül eső területek felfedező munkáját a földrajztudománynak kell vállalnia. Amíg a teljesen ismert területek az oekumene határain belül vannak, addig a ma teljesen ismeretlen területek majdnem kivétel nélkül az oekumene határain kívül, s ha találunk is ismeretlen területeket az oekumene határain belül, azok minden esetben a gazdasági érték minimumán vannak.

Az oceánok megismerésének története egészen eltérő a szárazulatokétól. Az oceánok a világközlekedés útjai s elsősorban a tengeri hajózás érdekében indultak meg a felfedező törekvések. Az oekumene tengerpartjai már a tudományos földrajzi felfedezések kora előtt ismeretesek voltak. A sarkvidéki tengerek kiterjedéséről azonban csak az utolsó száz évben szereztünk tudomást. E korszak problémái az északamerikai és északázsiai átjárók voltak, melyek azonban annyira ismeretesek, hogy felesleges róluk bővebben megemlékeznünk. Az átjárók keresőit gyakorlati cél, rövid hajózási útvonalak keresése vezette ugyan, de ezzel kapcsolatosan megismerkedtek sok ezer kilométernyi addig ismeretlen tengerparttal. A part a tenger határa ugyan, de a szárazföld tartozéka. A partok keresése közben azonban sötét ismeretlenségbe burkoltan maradt végig maga a tenger, sokáig feneketlennek hitt mélységeivel. Még alig egy-két századdal ezelőtt is csodálatos képeket festett a tenger mélységeiről a

néplélek fantáziája. A tengerek geografiai kutatása csak a tudományos felfedezések korában kezdődik meg, még pedig rögtön az államok kezelésében. A haditengerészettel bíró kulturnemzetek hajókat küldenek ki e célra, még pedig kizárólag a tudomány szolgálatára, olyan tengerekre is, melyekhez őket semmi anyagi érdek nem köti.

Most általános érdeklődés támad a tengerfenék domborzata, mélységei, üledékének megismeréséért. A tengervíz kémiája és biológiája tömérdek problémát adnak. A kutatás kezdetén a teknikai eszközök fogyatékosságaival küzdenek. Gyakorlati szempontok itt is érvényesülnek a transoceanikus kábelek létesítésével kapcsolatosan. Majd a mérőhajók kezdenek dolgozni. Ezek közül a Möwe német cirkáló különösen gazdag eredményeket halmozott össze.

Az osztrák Novara-expedició (1857—59) volt a nagyobb ilyen célú kutatók közül az első. Azóta a tenger kutatása rendszeres tervek szerint történik, úgy, hogy annak keresztülvitele már hasonlatos a részletes topografiai felvételhez, vagyis kívül esik már az *egyes* földrajzi kutatóutazók programmján. Ezek közül bennünket legközelebbről az Adria tudományos kutatása érdekel, melyet nemzetközi egyezmény alapján az osztrákok és olaszok közösen végeznek. A tengeren teljesen érvényesül a tudomány minden érdektől mentes tiszta szolgálata.

A szárazföldön a földrajzi kutatás területeit osztályozni tudjuk úgy, hogy azok egyik része az európai kultura gazdasági érdekkörébe esik, a másik része pedig nem. Még pedig nemcsak azért, mert minden terület e körbe beleesik vagy kívül van azon, hanem azért, mert a földrajzi kutatásokban az európai kultura gazdasági érdekkörében tömérdek gyakorlati, gazdasági vonatkozást és mozgató erőt találunk. Ezek nagyobb része nem a tudományért indul, hanem a földrajzi megismerés csak mellékesen gyarapodik általuk. Már pedig a földrajzi megismerést nem szabad alárendelnünk más gyakorlatias céloknak. Nálunk Magyarországon is hallatszanak hangok, hogy ne akarjunk versenyre kelni más nemzetekkel idegen területek kutatásában,

hanem kutassuk kizárólag hazánk földjét. Nincsen geografus a világon, aki ne ismerné el a földrajzi tudomány ama első kötelességét, hogy embereit elsősorban a hazai föld kutatásának szolgálatába állítsa. A földrajztudomány azonban az egész Föld megismerését követeli, nemcsak szűkebb kulturterületek részletes ismeretét. Az európai kulturát alkotó nemzetek művelődésének fokozatai állapíthatók meg aszerint, ahogy a tiszta földrajzi tudományos megismerést politikai határoktól függetlenül előmozdítani igyekeznek. Nem szükséges arra az óriási szolgálatra hivatkoznom, melyet Nansen, Sverdrup, Amundsen, Andree, Hedin, Nordenskjöld, Jensen nemzeteiknek tettek. Nincs tudós vagy művész, politikus, aki idegen nemzetek előtt hazája tekintélyének emelésére annyit tett volna, mint ők. Nincs Skandináviában olyan főúr, aki méltóbban képviselhetné Norvégiát Londonban, akinek neve annyira súlyos volna az angol közvélemény előtt, mint Nansené. És tegyük hozzá, Széchenyi Béla ázsiai utazása még ma is egész tudományos életünk legkimagaslóbb mozzanata a külföld előtt, amelyet semmiféle hazai munka nem fog sokáig elérni. Az általános földrajzi megismerés szolgálatába politikai határoktól függetlenül állított tevékenység jellemzője a tudásvágynak, az önzetlen kulturának. Az ilyen tevékenység áldozat a tudomány oltárán, az áldozat pedig minden kulturnépnek kötelessége. Ha az áldozat elmarad, a kulturnépek fölényes, büszke lenézésére számíthat a fösvény. Ma Anglia, Franciaország, Hollandia, Németország, Oroszország és Olaszország mint gyarmatos országok gondoskodnak kiterjedt birtokaik és érdekköreik földrajzi megismerésének előmozdításáról, de egyúttal tisztán tudományos földrajzi kutatásokra is nagy összegeket áldoznak. Az amerikai Egyesült-Államok, Japán, Norvégia, Svédország, Dánia, Belgium és Hollandia mint igazi kulturállamok vesznek részt a nagy nemzetközi, az egész Földre kiterjedő munkálatokban, Spanyolország és Portugália csak a gazdasági haszonnal kecsegtető kutatásokat támogatták s ma gyors léptekkel halad ez a két ország a kulturális sivárság felé. Belterjes kulturális életet nagy földrajzi felfedezési munkakedv

nélkül egyedül csak Svájc él, de fiai azért a Föld sok exotikus magas hegységében tüntek ki földrajzi kutatásokkal. E példák szigorúan megmutatják az utat, hogy nekünk magyaroknak sem szabad némely álhazafias alakoskodásnak engednünk és visszahúzódnunk olyan munkakörtől, melyet az európai kultura minden körébe tartozó nemzettől joggal megkövetelhet. Európában ma csak a balkáni államok vannak nemzetközi értékű földrajzi tudományos kutatások nélkül.

Amerika megismerése a nagy felfedezések kora óta lassan, egyenletesen történt. A XVIII. század végével Cook utazásai után a «tengerész-kor» véget ért. Az amerikai államok sorba függetlenítik magukat Európától, a mi kihatással volt a szárazulatok még ismeretlen belsejének kutatására. Amerika a politikai hatalomtól független szabad kutatás területe lett. *Humboldt* és *Azara* (1781—1802) nyitják meg itt a tudományos földrajzi kutatások korát. *Fritz* jezsuita páter már 1707-ben készítette el az Amazonas-vidék, Dél-Amerika legnagyobb «fehér folt»-jának első részletesebb térképrajzolatát, melyet 1744-ben *Condamine* műszeres felvétele tett pontosabbá. *Humboldt* (1799) nem fedezett fel ugyan új területeket, de utazása rendkívül nagy fontosságu volt, mert az utánna jövőknek példát mutatott a beható komoly tudományos munkára, s szelleme visszatükröződik az összes jobb utazók munkáin a XIX. század első felében. A XIX. század tömérdek felfedező utazását a mai földrajzi tudomány szemüvegén vizsgálva *Pöppig* (1827—32) chilei, *Orbigny* (1826—33) boliviai, a szerencsétlen véget ért *Crevaux* (1877—82) és *Condreau* (1883—99) braziliai kutatásai voltak a legeredményesebbek. A beható tudományos tanulmányozás terén *Burmeister, Stübel, Steinen, Steinmann* és *Sapper* váltak ki a XIX. század második felében. Dél-Amerikában azonban még ma is nagy ismeretlen területek vannak, amelyek az egész területnek mintegy hatodrészét teszik. Az egyes államok nagy buzgalommal dolgoznak területeik földrajzi megismerésének előmozdításában. Közöttük különösen kiválnak e téren Argentinia és Uruguay.

Észak-Amerikát lépésről-lépésre ismerjük meg. Kimagasló mozzanatok *Joliet* útja 1673-ban, amely a Mississipi, és *Mackenzie* útja 1789-ben, amely a Mackensie-folyam felfedezésével járt. A tudományos földrajzi felfedezések korát a részletes munkák nyitják meg Mackenzie után. A XIX. század közepén a mai Egyesült-Államok és Mexico, valamint a brit birtokok déli szegélye, ameddig a prémvadászok jártak, már a teljesen ismeretes területek közé tartoztak, melyet fogyatékosan ismert foltok szakítottak meg a Cordillerákban és a Rocky-Mountainsban. A Hudson-öböl környéke is már a XVIII. (Hudson-bay Company), míg közvetlenül partvidékei már a XVII. században ismeretesek voltak (Hudson 1607, Baffin 1615, Fox 1631). Aljaszka és onnan a jeges-tenger szigetvilága, a Baffin-föld és Labrador azonban teljesen a tudományos felfedezések korára maradt. *Zagoszkin* orosz expediciója (1843—44) után nagyobb vállalkozó kedv Aljaszka kikutatására csak a nyolcvanas években jelentkezik (Davson, Ogilvie 1887, Lemegan, Cantwell 1885). A Mackenzie-folyam és Hudson-öböl és a jeges-tenger közötti terület megismerése sokat nyert az «északnyugati átjáró» keresésével. Az Amerikát északon megkerülő ázsiai tengeri út története ifjabb Cabot-val kezdődik, aki a XVI. század elején tett kísérletet arra, hogy a brit szigetek szélességi körén Khinába jusson. Utánna az angolok és franciák sok hajót küldtek az északnyugati átjáró keresésére. Ezek fedezték fel a St. Lorenz folyamot, az északamerikai nagy tavak vidékét, Labrador partjait. E probléma élénken foglalkoztatta geografusainkat napjainkig. Eleinte tisztán materiális jellege volt a kutatásnak. A mindig inkább tengeri hegemoniára törekvő Anglia kereskedelmi és tengerészeti politikája első rendű fontosságot tulajdonított az átjárónak. Lassankint bebizonyosodott, hogy hiu erőlködés ez csupán, mert a Labradortól északra nincs többé út kereskedőhajók számára. De a probléma ezzel együtt átalakult a földrajzi megismerés problémájává, s a köztudatba már elhintett érdeklődés termékeny talaja lett a geografiai kutatásnak. *Franklin, Richardson, Back, Dease* és *Simpson* voltak a legnevezetesebbek, akik

1820—39-ben szárazföldi úton keresve az északnyugati átjárót a fent említett területek felfedezői voltak. Franklin egy újabb, nevezetes expedíciója is e területen pusztult el 1848-ban. Franklin keresésére indult a mentő expedíciók egész raja, s ezeknek köszönhetjük az északamerikai arktikus szigetvilág megismerését. Ezek között *Clure* 1850-ben felfedezte az átjárót is, de keresztül nem mehetett rajta, ez csak nemrég a déli sark hősének *Amundsen*-nek sikerült 1901-ben. *Hall* (1860—69) a Victoria-út es a Hudson-öböl közti területen és *Petitot* jezsuita páter a Mackenzie-folyam vidékén végzett érdemes felfedezőmunkát (1870—79.)

Afrika belső részeinek felfedezése szorosan összefügg az európai gyarmatosítás kérdésével. Anglia és Franciaország érdeklődtek első sorban Afrikáért. A németek és olaszok csak jó későn jelennek meg a színpadon, bár hírnévre vágyó lelkes német férfiak már előbb is felajánlották szolgálataikat a gyarmatosító angolok és franciáknak. A kutatás a nagy folyók problémáihoz igazódik. A Nilus, Niger, Kongo, Zambezi folyamok problémái évtizedeken keresztül izgatták Európa intelligens közönségét, s az akkori érdeklődés mellett elhalványul az utolsó évek lelkesedése a sarkvidéki felfedezésekért is. Némelyik kutatót olyan üdvrivalgással fogadták Párisban sikeres útja után, mint egy győztes hadvezért.

Afrika az a terület, ahol a tisztán gyakorlati célú utazásokon is a geografia vezet, a tulajdonképpeni cél a felfedezések jelentősége mellett eltörpül. A hazatérő utazótól első sorban térképeit követelték. Belevegyül a mozgalmakba az európai humánus gondolkodás, s az alsóbb néprétegekben is népszerűvé válnak az utazók a rabszolgakereskedés elleni harcaikkal. Sokszor hallottunk eltérő véleményt a felfedezések hasznáról vagy káráról. Számos kezdetleges kulturájú, de békés szelid népfajt kiirtott vagy átváltoztatott, mondjuk ki, meg is rontott az európai kultura. De e jelenségeket sem szabad a földrajzi felfedezések számlájára irni, hanem annak a félkulturájú embercsordáéra, mely a felfedezők nyomán özönlik zsákmányolásra.

Afrikában még a felfedezések utóhatása is mindenütt áldásos volt, mert megszüntette az arabok uralmát, s a felfedezett területeken rendezett, európai mintájú állapotokat teremtett. Tapasztalásból is mondhatom, hogy az alacsony társadalmi rétegek mindenütt tudatosan örömmel cserélik törzsfőnökeiket az európai tisztviselőkkel, s ha harcok mégis vannak, azok csak a törzsfőnökök érdekeiért vannak. Afrika kutatása nagyobb veszedelemmel jár, mint Amerikáé, s ezért nagyobb érdeklődés is kíséri az utazót. Néhány szerencsétlenül járt kutató rögtön felcsigázza a rokonszenvet.

A kutatás Észak-Afrikában kezdődik. Az 1788-ban megalapított angol-afrikai társaság célul tűzi ki a Niger-probléma megoldását. Akkor még azt hitték, hogy a Niger és Nilus ugyanazon hegységben erednek, Kordofan környékén. *Bruce* nevéhez fűződik az első komoly kísérlet. *Mungo Park* expedíciója 43 emberrel elpusztul. 1801-ben *Hornemann* eléri a Nigert, de ott pusztul. Ebben az időben még számos angol expedició útnak indul, de nem nagy eredménnyel. Még azt sem derítették ki, hogy a Niger a Csad-tóba ömlik-e, avagy a Szenegal, Kongo vagy a Benui-öböli delta-e a torkolata. A franciák érdeklődésének bizonyítéka, hogy egyetlen expedicióra 15 millió frankot költöttek, a legnagyobb összeget, melyet valaha földrajzi utazásra fordítottak. A Niger folyását végre 1830-ban *Clapperton* elhalt angol utazó szolgája fedezte fel, aki gazdája halála után a Niger mentén a Benin-öbölhöz vergődött. Timbuktu akkortájt sokkalta inkább az érdeklődés középpontja volt, mint ma az északi sark. A francia földrajzi társaság 10,000 frank díjat tűzött ki az első európai számára, aki Timbuktu-t eléri. E díjat egy szegény francia kalandor *Caillié* nyerte el, aki minden kíséret nélkül álruhában utazott. Egy másik kalandor, az angol *Speke* 1858-ban ért el hasonló fényes eredményt, felfedezte a Nilus forrásait. Zanzibarból indult, s mint első európai ért a Tanganyika partjára, majd felfedezte az Ukereve-t, melyet Victória-tóra keresztelt. Megállapította, hogy a Nilus a Victória-tóból ered.

A Szahara-kutatásban a németeké az elsőség. *Barth*

(1850—55) a Niger és Csad-tótól északra eső vidéket fedezte fel. A meggyilkolt *Vogel* keresésére indult expediciók sora gazdag eredményeket hozott haza. Ezek között *Rohlfs* (1862—79) útjai a legnevezetesebbek, különösen azért, mert kíséretében voltak olyan kiváló tudósok, mint *Zittel* és *Ascherson*. Meg kell említenünk még *Nachtigall* Keleti-Szahara és Szudán kutatójának nevét. A Niger és Nilus probléma megoldása után a Zambezi és Kongóé jutnak első helyre. A Zambezi felfedezője *Livingstone* (1851), aki a Kongót is látta, de azt a Nilus mellékfolyójának tartotta. A Kongó tulajdonképpeni felfedezője *Stanley*, aki Livingstone keresésére indult Afrikába. A Kongó és Nilus közét a német *Schweinfurth* és *Junker* kutatták át.

Ázsiában a tudományos földrajzi felfedezések kora legkorábban köszöntött be. A cári hatalom terjesztése és az orosz trón körüli tudományos élet szülte közösen már 1768-tól *Pallas* szibiriai utazásától kezdődőleg a kutató utazások máig sem szünetelő sorozatát. Gyakorlati célok járnak sokszor elül, de sok utazást kizárólag tudományos érdeklődés vezet. Rendkivül becsesek különösen *Erman* megfigyelései (1828—30) Ázsia északi peremein, hely-, földmágnességi és magasságmeghatározásaival, valamint a klimatologiai eredmények. Az Európához közel eső Kisázsia a tudományos kutatás nézőpontjából alig maradt a Balkán mögött. Az archeologiai leletek gazdagsága a kutatók egész tömegét vonzotta már a XX. század elejétől kezdve, sőt szórványosan már *Niebuhr* utazása óta (1763—67). *Kiepert* topografiai, *Csihacseff* geologiai kutatásaival a földrajzi megismerés annyira haladt, hogy itt már csakis szűk területre szorítkozó részletes munkákról lehet szó. Ugyanez áll Sziria és Mezopotámiáról is. A szomszédos Arábia azonban még ma is túlnyomó részben a terra incognita birodalma. A XVIII. század második felében egy dán és két német expedició óriási küzdelemmel és végül önfeláldozással végzett útjai után csak elvétve akad vállalkozó a veszedelmes területen. Hindosztánnak nincsenek voltaképpen nagy felfedezői, lassú folytonos munkával halad a kutatás gyakorlati céloktól vezérelve. 1784-től a ben-

gáliai társaság végeztet rendszeres kutatást, melyet a XIX. század elején már trigonometriai felvétel követ. Ma már egészében a teljesen ismeretes területek közé sorolható. Hátsó-India és szigetvilága hasonlóan az európai birtoklással kapcsolatosan kerül az európai kultura földképébe, bár a kutatás sokkal lassabb ütemben halad, mint Hindosztánban. A félsziget tövénél és a nagy szigetek belsejéből még sok fehér foltot kell feljegyeznünk, Új-Guinea pedig túlnyomó részében terra incognita.

Khina és Japán megismerése két, egymástól két évszázaddal elválasztott korszakban történt. Az elsőben jezsuiták és Japánban hollandusok foglalkoznak földismertetéssel. A második korszak a kikötők megnyitásával kezdődik (Japánban 1854-ben, Khinában 1860-ban), s a területek megismerésének tudományos felfedezési korszaka. Japán megismerését Teleki Pál gróf nemrég közzétett atlasza ábrázolja. Az európai kultura földképének Khinára való kiterjesztésében az amerikai *Pumpelly* (1863—64) és *Richthofen* (1868—72) szerezték a legnagyobb érdemeket. Az utánuk jövő nagyszámú vállalkozó közül pedig kimagaslik gróf Széchenyi Béla expedíciója. Ma Japán és Khina partvidékei és a hajózható folyók vidéke teljesen, Khina egyéb belső részei pedig túlnyomó részben a fogyatékosan ismert területek közé sorolandók.

Ausztrália a nagy felfedezések második korszakában, melynek Cook a legkimagaslóbb alakja, 1774-ig még úgyszólván ismeretlen volt, csupán három oldalának partvonalát rajzolhatták a térképre. Tasmania sziget volta csak 1799-ben vált kétségtelenné, a déli partvonal 1802-ben lett ismeretes, az egész partvonal megállapítását pedig csak 1842-ben tekinthetjük befejezettnek. Ausztrália partvidékeinek kutatásában *Mitchell* (1831—45) és *Eyre* (1839—41) tünnek ki. 1850-től kezdve Ausztrália belseje kerül kutatásra. *Stuart, Burke, Forrest* és *Warburton* transcontinentalis útjai (1860—74) terjesztették ki az európai földismeretet e kontinens belsejére is. Aránylag korán, Cook útjaival, ismeretes lett a Csendes-Óceán szigetvilága is. 1857. és 1876. között történtek a Novara, Challenger és Gazelle oceanografiai

kutatásai, melyek több sziget tudományos tanulmányozásával jártak. Bár ezek az európai kultura gazdasági érdekkörében mozogtak, céljuk kizárólag a megismerés gazdagítása volt. Éppen a gazdaságilag legkevésbbé sem érdekelt Ausztriáé volt a kezdeményezés dicsősége is.

A tudomány küzdelmes és babéros hősi munkáját minden más törekvéstől tisztán látjuk a gazdasági érdekkörön kívül eső területeken. Ezek közül először Belső-Ázsiával foglalkozom, mert az európai kulturával ennek a területnek van még valamelyes kapcsolata. Ázsia belseje a Himalája és Altai mögött magas hegységekkel övezett sivatagos terület, mely, mint óriási sziklavár sokáig megőrizte elhagyatottságát az európaiak kulturájától. A földrajzi fekvés nagy tengertávolságával távol esik az európaiak közlekedési útvonalaitól. Belső-Ázsia nagy része kívül van az œkumene határain. Amennyi az œkumenebe esik, az természetesen közvetve kapcsolatos az európai kultura gazdasági érdekkörével, de a földrajzi megismerést mégis majdnem kizárólag az elvont ismeretvágynak köszönhetjük. Oroszország és Anglia sokat hangoztatott birkózása Közép-Ázsia birtokáért csupán Nyugati-Turkesztán és Hindosztán határos területein, a Pamir körül folyik diplomáciai fegyverekkel. Ha Belső-Ázsia kikutatásában tudománytól távol álló mozgató erőket keresünk, azok közül is nem gazdasági érdeklődés az első, hanem általános hatalmi vágy, mely nem annyira gazdasági eredményeket vár, mint inkább felesleges áldozatokat hoz. A kutatók pedig nem is a hatalmi vágy exponensei, mint inkább tudományos lelkesedésük vezette vállalkozásaikban a hatalmi vágy felhasználói.

Belső-Ázsia földrajzi megismerésének első vértanúját *Schlagintweit*ot is a tudományos lelkesedés vezette. *Forsyth* és *Szemjonov*, majd *Szevercov* utazásaiban már a tudományos kutatás játsza a főszerepet, bár papiroson politikai céloké az elsőség. *Kaulbarsz* és *Osztenzaken*t a hatalmi vágy indítja útnak a Nyugati-Tienshán első bejárására. Belső-Ázsia megismertetésében a legnagyobb érdemeket *Przseválszkij* szerezte négy utazással (1870—1885). A második helyen *Orleans-Bonvalot* (1889—90) és a hindosz-

táni pundita állanak, akik Tibetet járták. A harmadik helyet *Hedin* szerezte meg hosszú fáradságos utazásaival. E legkiválóbbak mögött nagy csapat vállalkozó kedvű utazó következik, akik közül ki kell ismét emelnem a *Széchenyi*-expediciót, mint amely keleten megnyitja a nem orosz és angol expediciók sorát, ha Schlagintweit szerencsétlen vállalkozásától eltekintünk. Ugyanilyen szerepet játszik Hedin különben nyugaton tizenöt évvel később.

A kutatások történetének e rövid áttekintését a sarkvidékek felfedezésének heorikus küzdelmeinek vázolásával zárom le.

Az északamerikai sarkvidék megismeréséről már volt szó, e helyen csupán a legmagasabb északra való törekvésekről kell megemlékeznem. A mágneses sarkot az egyik *Ross* már 1831-ben felfedezte. Az északi sark elérésének vágya *Kane* hazatérésekor kezdett tettekre késztetni 1865 körül. Most megkezdődnek a rekordjavítások a Smith—Sund mentén. *Hayes* 1861-ben 81° 35′, *Hall* 1871-ben 82° 16′, *Markham* 1876-ban 83° 20′, *Lockwood* 1881-ben 83° 24′, *Peary*, az északi sark győztese már 1898-ban 83° 50′ szélességi körig jutott. *Peary* állapította meg azt is, hogy Grönland sziget. Grönland belsejének kikutatásában *Nordenskjöld* és *Nansen* szerezték Peary előtt a legnagyobb érdemeket. Ez alatt Európától északra is kísérletek kezdődnek az északi sark elérésére. Itt már 1827-ben eléri *Parry* a 82° 45′ szélességet. 1869—70-ben német expedició Grönland keleti partjait kutatja, 1873-ban pedig az osztrák expedició felfedezi a Ferenc József földet. 1895-ben *Nansen* 86° 4′, 1900-ban *Cagni* 86° 33′ szélességen teremt rekordot, míg 1910-ben *Peary* eljut a legmagasabb pontra, vagy legalább is annak közvetlen környékére. Tudományos tekintetben azonban mégis Nansené az elvitázhatlan elsőség, mert ő volt az északi sarkvidéki tenger felfedezője; Cagni és Peary rekordjaikkal a tőle szerzett földrajzi megismerést nem változtathatták meg.

A déli sarkvidéken eleinte a földmágnességi vizsgálódások vannak előtérben. Itt *Ross* 1841-ben fedezi fel a róla elnevezett

óriási öblöt híres vulkánjaival s a 78° 4′ szélességig jut. Előtte és vele egyidőben végzett kutatások már sejtették az Antarctica körvonalait. A mult század 90-es éveiben nagy mozgalom indult meg az Antarctica kikutatása érdekében. Belgák, németek, norvégek, angolok egyszerre küldenek expediciókat. *Shackleton* 1908-ban fedezte fel a déli mágneses sarkot s 88° 23′ szélességig jutott. Ezután az angolok, franciák, németek, japánok, norvégek újra sorompóba lépnek s győztesként nemrég *Amundsen* tért haza a déli sark elérése után. Tudományos tekintetben e nagy és jól felszerelt expediciók semmi kivánni valót sem hagytak, valamennyi gazdag eredménnyel járta útját.

Az újabb sarki utazások hova-tovább úgy tűntek fel a rekordjavítások rikító hangoztatásával, mintha a tudományos törekvéseket háttérbe szorította volna e sportcél. Meg kell továbbá említenem, hogy minden nemzetközi megállapodás nélkül mindenki neutralis területnek ismerte el a sarkvidékeket. A sarkvidékek a nemzetek versengésének szabad területe, s a tudományos megismerésen, továbbá egyéni nézőpontokon kívül óriási szerepet játszott a nemzeti becsvágy. Minden expedició hazája zászlajának becsületeért küzdött. Ebben a küzdelemben résztvett minden haladásra törekvő, jövőjében bízó nemzet, melynek a tengerrel kapcsolata van. Az angol, francia, amerikai, német, olasz, holland, belga, dán, svéd, norvég, osztrák, orosz és japán államok lobogói dicsőséges munkák színterét látták. Mi magyarok, ma még nem tudunk ilyen versengésben résztvenni. Ma Spanyolország, Portugália és a balkáni államok csoportjában vagyunk a tengerentúli földrajztudományi felderítő munka kérdésében.

Nemzetünk érdeklődése és lelkesedése a tudományért nem elég magas s ez egyszersmind kulturánk szintjét mutatja. Kiváló férfiak bár nagy számban, de nem tömörülve egységesen, hanem egyenkint támasztói kulturánknak. Alig van tudományszak, melyben kiváló munkásokat ne tudnánk felmutatni. Honfitársaink sokszor állják meg helyüket a külföld majdnem mindig elfogult kritikája előtt is. Kulturánk mégis

sekélyes. Népünk milliói előtt a tudomány idegen. Sokszor hallottunk hangokat, hogy a tudomány fényűzés, melyet csak gazdag nemzetek engedhetnek meg maguknak. Hiányzik tudósaink nagy részében az önfeláldozásig menő lelkesedés, de e lelkesedést nincs is honnan meríteniök, mert a magyar nemzettől tapsot ugyan hiába várnak. Negyven év előtt, mint társulataink és munkálataink történetéből látom, tudomány és a műveltebb néposztályok sokkal közelebb voltak egymáshoz, mint ma. Úgy, hogy e téren biztosan hátrafelé haladunk. A művelt néposztályokat, a természettudományi társulat közönségét kivéve, szinte kizárólag elhódította egy, a szépirodalom és tudománynépszerűsítés határán mozgó, de majdnem mindig hamis anyaggal, látszatra dolgozó felületes irányzat. Míg akkor kulturánk arculatát egyetemi professzoraink és kiváló tudósaink tartották erős kezekkel magasan, — most úgy látszik, mintha űr támadt volna vezetésre hivatott kiválóságaink és a művelt társadalom között. Ezt az űrt igen sok esetben arra nem hivatott szavalók töltik ki, amiről mindenki meggyőződhetik, ha népszerű tudományos előadásaink sorozatára egyetlen pillantást vet.

Általános jelenségek ezek, melyeket egyes ember nem változtathat meg, de amely minden tudományt sújt, magát a hazai kultura szintjét legerősebben. A földrajztudomány kétszeresen érzi mindezt. Évről-évre jelennek meg híradások magyar expedíciókról, melyek óriási fölfedezésekről adnak számot. Többnyire olyan nevek, melyeket a tudományos irodalom és kutatás terén még soha sem hallottunk. Nagyszabású terveket kürtölnek avatatlan, vállalkozó kedvű ifjak világgá, anélkül, hogy terveik megvalósítására a legcsekélyebb anyagi eszköz is, de még kevésbbé a szükséges szellemi tőke csekély hányada rendelkezésükre állana. Exotikus vadászatokra induló utazókat rögtön «földrajzi» kutatókká léptet elő napi sajtónk. Ezek utiterveinek, tudósításainak közlésére majdnem állandó rovatot nyit némelyik napilapunk, de aki figyelemmel kíséri a közölt útvonalakat, a baedekért forgatva, meglepődve látja, hogy azokra a Cook-hotelszelvények is érvényesek. Tudományos irodalmunk

azonban a nagyhangú vállalkozások csapatától még sem gazdagodik. A gothai «Geographen-Kalender» egy évtizeden keresztül hallgat magyar expediciókról. A fenti utazások «eredményei» sohasem látnak napvilágot. Nem csoda, ha művelt közönségünk bizalmatlan ma már a magyar földrajzi utazásokhoz, annál is inkább, mert az új nagyságok sietnek híradásaikban nevüket valamilyen módon nagy tudósainkéhoz kapcsolni.

A magyar felfedező utazások történetének első fejezete a kalandozások kora. Ennek a kornak legkiválóbb képviselője *Benyovszky Móric*, Cook kortársa, továbbá *Magyar László*, aki a mult század derekán (1850—55) a Kongo-probléma kutatóinak sorába lépett. A kalandozások ezután sem szűnnek meg, de 1845-ben *Reguly Antal*lal megkezdődik a magyar földrajzi utazások tudományos korszaka. Reguly urali térképe nem készült ugyan nagy szakavatottsággal, de a tudás hiányát kiválóan pótolta az egyéni rátermettség. *Vámbéry* (1863) Turkesztánból hozott értékes földrajzi megfigyeléseket, de utazásának főcélja és eredménye nem tartozik a földrajz körébe. A tudományos földrajzot, az európai kultura földképének kiterjesztését a XIX. század utolsó évtizedeiben három magyar vállalkozás szolgálta kiváló eredménnyel, ezek *Széchenyi Béla*, *Teleky Samu* és *Déchy Mór* utazásai. Voltaképpen csak az első kettőé felfedező utazás, Déchyé a részletesebb kutató expediciók csoportjába tartozik, ahol már részletkérdések, különleges problémák vezetnek. De mind a három előkelő helyet szerzett a magyar földrajztudománynak. Valljuk meg, e három vállalkozás nélkül nagyon jelentéktelen szerepünk lenne az európai kultura földképének megrajzolásában.

A tudományos földrajzi kutató utazásokra minden kulturnép nevel arra termett szakembereket. Míg a hazai föld kutatása állami feladat, a nagy nemzetközi munkálatokban, az európai kultura földképének kiegészítésében való részvétel a kulturnép művelt társadalmának feladata. A művelt társadalomnak át kell éreznie, hogy nemzeti becsületünk követeli a kulturális munka terén minden versengésben a startolást. Szűk látókörű,

kishitű emberek vallhatják csak, hogy gyengék vagyunk mi ahhoz. Kiváló kutató utazókat tudás és lelkesedés szül. A lelkesedés lohadó valami, különösen nálunk. De ha a művelt társadalom átérzi, hogy minden földrajzi kutató utazás derekas befejezése egyenlő a nemzeti becsület kiváló emelésével s ha a társadalom sok tapsot és kevés pénzt is juttat a küzdőknek, de helyesen ítélve el tud fordulni a szélhámosoktól, — akkor könnyen meg tudjuk állani helyünket. Ne feledjük el, hogy az általános művelődésnek tesz szolgálatot minden kutató utazó s így munkájáért minden művelt ember hálára kötelezett. A művelődés óriási terjedelme azonban kizárja, hogy az elismerés minden derék munkásnak kifejezésre jusson. A tömeges munkát ma nemzetek szerint csoportosítjuk s az egész érte járó elismerést a nemzetnek adjuk. Ma már nem az egyes kutató utazók neve lesz ismeretes, hanem az eredményeik együttesen nemzetek szerint. A sarki kutatásokban norvégek, angolok, németekről volt szó. Másodsorban Discovery, Fram-ról, a hajóról s csak azután az expedició vezetőjéről. Éppen ezért mutatkozik ebbeli szegénységünk kirivóan. Egyes kiváló vállalkozásaink vannak, de olyan csekély számban, hogy elvesznek a nagy nemzetközi versengés tömkelegében. Ismétlem tehát nemzetünk tekintélye érdekében, hogy a magyar földrajztudománynak kettős feladata van. Az egyik a hazai föld megismerése, a másik a nemzetközi versengésben való résztvétel.

Prinz Gyula.

LEVÉL EGY VÖRÖSKERESZTES TANÍTÓNŐHÖZ.

Kedves Barátnőm, bámullak, tisztellek. Nemrég félénk, bátortalan nőnek ismertünk s ime a szelíd külső alatt mennyi energia rejtőzött, mely csak az alkalmat várta, hogy kitörjön.

Nem elégedtél meg a tanítónői munkával, nem tetted magadévá azt a kényelmes álláspontot, — amit annyian hirdetnek, — hogy a rendes napi munkád annyira leköt, kifáraszt, hogy nem jut idő és erő sebesültek ápolására. Nem tetted ezt, hanem minden idődet a hazának áldozod. Délelőtt tanítasz, délután ápolsz.

Legyőzted a minden művelt nőben erősen fejlett undort és félelmet a vér, a sebek, a szenny iránt. Kötözöd a véres sebeket, segítesz a súlyos műtéteknél akkor, amikor már a rendes napi munkádat elvégezted. A lángoló hazaszeretet, a nemes felebaráti szeretet tett erőssé, erre képessé. Munkád talán még nagyobb, nehezebb a küzdő katonáénál, mert a katonát lelkesíti a harci hév, a csata forrósága, a győzelem dicsősége s a bosszú új küzdelemre tüzeli. Te csak a harc szomorú következményeit látod: a szétroncsolt tagokat, az irtózatos sebeket, a fájdalmat, a sok vért s mégis kitartasz, erőd nem lankad. Kitartasz most is, amikor a betegápolás már nem divat. Nem kedvetlenített el a sok rosszindulatú pletyka, rágalom, amit az önkéntes ápolónőkről terjesztettek. Jól tetted. Lassankint elmaradtak közületek az oda nem valók, akiket csak a szereplési vágy, a divat hozott közétek s magatok maradtatok a komolyak, a mély érzésüek, akik egész lelketekkel szolgáljátok a magasztos célt.

Megvonsz magadtól mindent, hogy a sebesülteknek minél többet adhass. Magaddal szemben zsugori vagy, velük szemben bőkezű. Nem tudsz mértéket tartani a jótékonykodásban, erődet meghaladó anyagi áldozatokat hozol, mert mindegyik sebesült-

nek örömöt akarsz szerezni, hogy jutalmazd a hőst, aki vérét ontotta a hazáért.

Büszkén mondtad, hogy ápoltjaid mennyire szeretnek. Jobban ragaszkodnak Hozzád, mint jobbmódu társnőidhez. Nem természetes ez? Te kiváló tanítónő vagy. Megszoktad az iskolában, hogy hogyan lehet hozzáférni a gyermeki lélekhez. A sebesült katonák — a nép egyszerű gyermekei — nem éppen olyan naiv lelkek, mint a tanítványaid? Tehát nem nehéz Neked, a jó tanítónőnek leszállni az ő naiv gondolatkörükhöz, beszélni az ő egyszerű nyelvükön. Persze, hogy Te érted rajonganak, mert Te nemcsak sebeiket kötözted, hanem lelkükhöz is hozzáférkőztél.

A multkor láttam, hogy arcod rózsái halványodnak, jókedved teljesen eltűnt. Nem csodálom. Annyi megrázó dolgot tapasztaltál, hogy szinte bűnnek tartod a nevetést most, amikor annyian szenvednek.

Arcod megint virulni fog, de jókedved egyhamar nem tér vissza. Túlságosan mély nyomokat vésett lelkedbe a sok szenvedés látása. A múló idő lassankint enyhülést hoz, de egész életeden át meg fog maradni lelkedben a komolyság, a csendes szomorúság kis árnyalata, mint a nagy idők örök emléke.

Ha megjön a várvavárt nagy győzelem, a háború dicsőséges befejezése, akkor büszkén vallhatod, hogy a győzelemben Neked is van részed. Annyi katonát adtál a hazának, ahányat gondos ápolással megmentettél az életnek. Betöltheti lelkedet az a ritka, jóleső érzés, hogy meg vagy elégedve önmagaddal, mert kötelességednél többet tettél. S ha majd tisztán csak a régi munkádat folytatod az iskolában, észre fogod venni, hogy még jobb tanítónővé lettél, mint voltál. Az önmegtagadásnak, a hazaszeretetnek és a felebaráti szeretetnek, e nemes erényeknek intenzív gyakorlata után lehet-e valaki Nálad igazságosabb, kötelességtudóbb, megértőbb a tanítványaival szemben?

Önfeláldozó munkád jutalmazásáért nem földi hatalomhoz fordulok, hanem azt kívánom, hogy áldjon meg az Isten, áldja meg nemes lelkedet, jótékony kezedet s hallgassa meg s teljesítse hálás ápoltjaid imáit. Ezt kívánja szerető barátnőd

V.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Gróf Teleki Sándorné halála. A szociális munkát végző magyar asszonyokat és sok szociális intézményünket borította mély gyászba özv. széki gr. Teleki Sándorné, született gróf Teleki Jozefin halála. A 76 évet élt kiváló főúri asszonyt gyönyörű nagy család mondhatta magáénak; a családi gyászjelentés a gyermekek, unokák és dédunokák egész sorának mély gyászáról beszél; de ép oly mélyen gyászolnak ama jótékony és szociális intézmények, melyeket a nagy és magyar asszony szerető gondozásban részesített. Az utolsó félszázadban nem indult meg hazánkban fontosabb szociális mozgalom, melyet Teleki Sándorné érdeklődése ki nem tüntetett; többnél alapvető munkásságot fejtett ki, vagy irányító hatást gyakorolt rájuk. Ott volt félszázad előtt aközött a 22 magyar asszony között, kik Veresné Beniczky Hermin hívó szavára az Országos Nőképző Egyesületet megalapították. Ennek az egyesületnek kötelékében meg is maradt élte végeig; 30 esztendőn át, mint alelnök közel 20 éven át mint elnök, majd az utolsó három évben mint díszelnök támogatta az egyesület érdekeit. Az Erzsébet királyné koporsójára készített érckoszorú megteremtésére ő egyesítette a magyar asszonyokat, az ő támogatásával alakult meg a «Magyarországi Nőegyletek Szövetsége», melynek ő volt az első elnöke; alelnöke volt a Magyar Vöröskereszt Egyesületnek, védnöknője a protestáns árvaegyletnek stb. Halálának hírére az O. N. E. azonnal gyászülésbe hívta meg tagjait, melyen meghatottan vették tudomásul elnöknek Rudnay Józsefnénak kegyeletes megemlékezését. A gyászülés határozatából a január 23-án, Gyömrőn végbement végtisztességen — ép úgy mint a fentemlített többi egyesületek — az O. N. E. testületileg vett részt s mély gyászának külön gyászjelentés kibocsátásával és a ravatalra helyezett koszorúk által — továbbá a temetés órájában a leánynevelő intézetben tartott gyász istenitisztelet által is — kifejezést adott. A fővárosból különvonat vitte ki a temetésre az egyesületek küldöttségeit, a család tagjait és barátait. Ezrével volt a részvéttávirat, köztük Izabella, Mária Terézia és Klotild főhercegnőké. Ő Felsége Khuen Héderváry Károlynéhoz intézett következő szövegű táviratban fejeztette ki mély részvétét:

«Ő Felsége bensőséges sajnálkozással vett tudomást arról, hogy az általa különösen nagyrabecsült széki Teleki Jozefin grófnét, Nagyméltóságodnak édesanyját az Úr magához szólította. Ő Felsége e gyászhírt mélységes megilletődéssel fogadta, egész szívvel osztozik Nagyméltóságodnak e súlyos csapással okozott mély fájdalmában és a

megboldogultnak emlékét kegyelettel fogja megőrizni. Legfelső megbízásból Paar gróf, lovassági tábornok.»

Folyóiratunk is kegyelettel csatlakozik az általános részvét kifejezéséhez; kegyeletét és tiszteletét a kitűnő matrona iránt azzal is ki fogja tüntetni, hogy életrajzát és arcképét folyóiratunk egyik későbbi számában közölni fogja.

*

Dorogsághyné Rapos Aranka. A magyar tanítónők egyik kitűnőségét: Dorogsághy Dénesné született Rapos Arankát kísértük nemrégen örök nyugalomra a farkasréti temetőben. Még a mai rohanva-rohanó, korszakos fontosságú események forgatagában is illő, hogy megálljunk ennél a frissen hantolt sírhalomnál s kegyelettel helyezzük rá az emlékezés koszorúját. Dorogsághyné Rapos Aranka negyven évig volt a székesfőváros szolgálatában s munkássága legtöbb idejét az érsek-utcai elemi iskola kötelékében töltötte. A «Terézváros» azon kitűnő tanítónő-gárdájához tartozott, melynek a szintén nemrégen elhúnyt Herzog Sarolta és a már nyugalomba vonult Ferenczi (Freund) Vilma, Komáry Erzsébet és Nemecskay Irma voltak érdemes tagjai. Valamennyien kitűntek lelkes hivatásszeretetük és kitűnő tanítói egyéniségük mellett még azzal is, hogy élénk részt vettek minden közérdekű tanítói munkában. A Mária Dorothea Egyesület megalapításában és kifejlesztésében nagy sikerrel buzgólkodtak és folyóiratunkat is kezdettől fogva szeretettel támogatták. Rapos Aranka, a kisdedóvás lelkes apostolának és úttörőjének, Rapos Józsefnek leánya, a szülei házban szívta lelkébe a nevelés ügyének igaz szeretetét, az önfeláldozó munkásságot, a másokért élni tudás nemes művészetét. Nagy szellemi és erkölcsi képességekkel ajándékozta meg a gondviselés, melyek lehetővé tették volna részére a legnagyobb mértékű érvényesülést; de a saját boldogulásáról a saját érdekeinek figyelembevételéről mindenkor le tudott mondani és le is mondott családja javára. Emlékszem jól, hogy tanárai és igazgatónője — Zirzen Janka — kérve-kérték Rapos Arankát, midőn intézetünkben az elemi tanítónőképzőt fényes sikerrel elvégezte, hogy lépjen be a polgári tanítónőképző intézetbe, folytassa tanulmányait, hogy ott magána k is, az intézetnek is további dicsőséget szerezzen. Lelke tele volt tanulásvággyal, a marasztalás boldoggá, büszkévé tette; de nem maradt. Rapos József munkaképtelenné kezdett válni s a szerető gyermek sietett, hogy atyja gyengülő vállairól a családfenntartás gondjait mielőbb levehesse. Ezért a képesítő vizsgálat után azonnal elfoglalta a székesfővárosnál tanítónői állását. Tanulásvágyát önképzés, olvasgatás útján elégítette ki, — ez volt megengedett *üdülése* — míg munkaidejét az iskola és betegeskedő szülei ápolása között osztotta meg. Boldog volt, hogy ezt tehette s bánat nélkül mondott le a fiatal korához illő társas szórakozásokról is, pedig szépsége és szellemessége mindenütt előkelő helyet biztosítottak számára. Az önképzésre és jótevésre mindig maradt ideje, még akkor is, midőn később Dorogsághy Déneshez nőül menvén, a feleség és édesanya gondjait vette gyöngéd szeretettel vállaira. Négy szép és jó gyermeket nevelt fel s épen oly gondos gyöngédlelkű édes anya lett, mint amily sze-

rető szívű gyermeknek ismertük. Iskolai és családanyai kötelességeit ritka művészettel tudta összeegyeztetni; most még többet dolgozott, még többről mondott le; de nem bánatos főhajtással, hanem édes, büszke örömmel. Iskolai munkája még jobb lett, nevelői hatása mélyebb, erőteljesebb, mióta nevelési elveit az anyai szeretet melege megnemesítette. Az élet — és külföldön is szerzett tapasztalatai — megtanították a leányok gyakorlati irányú nevelése fontosságának felismerésére s ezóta gyakran emelte fel szavát tanítói gyűléseken és tanügyi lapokban, sürgetve a női kézimunkák ésszerűbb tanítását és a háztartási iskolák létesítését. Tanügyi hatósága felismervén értékes munkásságát, alkalmat adott neki arra, hogy eszméit a főváros közoktatási bizottságában is kifejthesse; a fővárosi elemi iskolai «*tanterv és utasítások*» idevonatkozó részének elkészítését is reá — és Ferenczi Vilmára — bízta, sőt később szakfelügyelői tisztséggel is kitűntette. Ilyen minőségben igen kitűnő kis könyvet is írt a fővárosi háztartási iskolák részére. E sok, komolyan és lelkesen végzett munka mellett még az ő szívós természete, ereje is megtörött; utolsó éveiben már sokat szenvedett, sokat betegeskedett. De kevesebb panasszal, derültebb lélekkel senki sem tűrte szenvedéseit, mint ő. Ezért, most január 5-én bekövetkezett halála mindenkinek, ki őt ismerte és szerette, bánat és veszteség volt, csak neki magának megváltás. Bár élne nemes emlékezete sokáig példaadóan közöttünk, hogy ez az emlék is erősítse bennünk, magyar tanítónőkben az ideális haza-, család- és hivatásszeretetet! Mert a magyar kulturának jövőben még fokozottabb mértékben lesz szüksége arra, hogy pótolva a kidőlt jeleseket, az elkövetkező nagy időkhöz méltó nemzedéket, *művelt, munkás* és hazaszerető *magyar* leányokat neveljünk. *S. J.*

*

Miniszteri elismerés egy tanítónőnek. Szegfi Ilona, felsőbb leányiskolai tanítónőnek, aki 25 évi működés után, saját kérésére nyugalomba vonult, a vall. és közoktatásügyi miniszter úr «eredményes munkásságáért» elismerését nyilvánította, s az elismerés hivatalos kifejezését Révy Ferencre, a felsőbb leányiskolák miniszteri biztosára és főigazgatójára bízta. A miniszteri biztos úr szíves szavakkal közölte a kitüntető elismerést Szegfi Ilonával, a maga részéről is kívánva, hogy «a buzgó nevelői munkásság gyümölcsét, a felnevelt nemzedék hálás szeretetét nyugalomba vonulása után is soká élvezze jó egészségben és megelégedésben. A miniszteri biztos úr jó kívánsága széles körben fog szíves visszhangot kelteni, mert Szegfi Ilonát, ki legutóbb a lőcsei felsőbb leányiskolánál működött, a fiumei — később a trencséni — felsőbb leányiskola vallotta sok éven át kedves, szeretett *magyar tanítónőjének*. Nagy lelkesedéssel, szép sikerrel, de igen-igen nagy fáradsággal oktatta a fiumei kis olasz és horvát leánykákat a magyar nyelvre. Ez a rendkívüli nagy fáradság sokban oka volt annak, hogy Szegfi Ilonának aránylag korán kellett nyugalomba vonulnia. Kiváló nevelőnővé finom nőies lénye avatta Szegfi Ilonát; ez az anyai öröksége, — mert ő Emiliának a *Családikör* néhai finom lelkű szerkesztőjének leánya — ez szerzé meg mindenütt számára a tanítványok szeretetét s a szülők nagyrabecsülését; ez avatja

most a M. D. E. tanítónői Otthonának kedves lakójává. Őszintén kívánjuk, hogy nyugdíjbalépése által felszabadult munkaerejét igen igen soká értékesíthesse az egyesület nemes szociális feladata javára.

*

Prohászka püspök a dolgozó nőről. Január 31-én délelőtt tartotta közgyűlését a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesülete. A *Zichy* Rafaelné grófné elnöklésével lefolyt közgyülésen nagyszámu és előkelő közönség jelenlétében *Prohászka* Ottokár székesfehérvári megyéspüspök mondotta az ünnepi beszédet.

Zichy Rafaelné grófné elnök üdvözlő szavai után rámutatott az egyesület legujabb alapítására, a kereskedelmi iskolára mely közelebb viszi az egyesületet céljai megvalósításához. Utánna *Wotzasek* Magda mondotta el titkári jelentését. Az ifjusági csoport működéséről *Vaymár* Gizella számolt be, *Schebián* Emilné a pénztári jelentést és a költségvetést terjesztette elő. A választások során helyettes elnök lett *Szemző* Aglae alapítványi hölgy, az ifjusági csoport elnöke *Mailáth* Livia grófnő, ügyvezető alelnök *Tóth Jeney* Vilma.

Prohászka püspök nagyhatásu ünnepi beszédét a mostani komoly időkre való utalással vezette be, amelyeket meg lehet érezni minden téren, így a kenyérkereső nőknél is. Majd így folytatta:

— Sajátságos és folytonos harc folyik a női kenyérkeresetnek, a női gazdasági munkának, a nő társadalmi térfoglalásának mezején. A nő ugyanis, a mint a modern társadalomban jelentkezik, új tipus, új — mondjuk — támadó tényező, mely helyet keres, helyet követel és helyet kényszerít ki magának. Ez a fellépése és törekvése természetesen megzavarja a társadalom eddigi egyensulyát s következőleg felkelti a *beati possidentes*, a szerencsés birtokban levők ellenállását. A modern nő, mint új társadalmi alak olyan, mint a szegény ember gyermeke, a ki beleszületik a világba, de voltaképpen nincs benne helye, nincs otthona, azt is ki kell magának küzdeni.

— A nő, mint gazdasági, mint termelő tényező sokféle ellenállásra talál, a női munkát iparkodnak korlátozni annak értékét igyekeznek lesrófolni s leszólni. Ugyanabban az alkalmazásban a nagyon is jól helytálló nőt rosszabbul fizetik, mint a férfit. Ezen nem szabad fönnakadni a történelem szemlélőjének, hanem meg kell értenie, hogy ez nem egyéb, mint a birtokbanlévők védekezése, ami egészen természetes reakció. De éppen olyan természetes, hogy a nő ne hagyja magát e társadalmi tünet által elcsüggeszteni, hanem tartson ki és hódítson minél több tért.

Beszéde folyamán buzdította a püspök a tagokat, hogy a mostani nehéz időkben kétszeres igyekezettel tartsanak ki az egyesület mellett.

Végül Szemző Aglae alapítványi hölgy, ügyvezető alelnök zárta be néhány buzdító szóval a közgyűlést, amelyen ott voltak az egyesület által föntartott női felsőkereskedelmi iskola tanári kara és növendékei is Bakács György igazgató vezetésével.

*

Apponyi Albert grófné *Készülődés a jövőre* címen vezércikket írt az «Alkotmány»-ba, amelyben éles előrelátással néz be a közeljövőbe, hogy majd ha a háború a maga borzalmaival elmúlik és elmúlik az erőteljesebb reakció is a lélekben s a jótékonysági vágy meglazul, mi legyen akkor a tenni való, hogyan készüljünk el erre az időre.

Szerinte első dolog volna, hogy már most megalakuljon egy sürgősen szervezendő bizottság, amely gondos tanulmányozás alapján pontos tervet dolgozzon ki arra nézve, hogy *mennyiben lehet segíteni minden egyes katonán, aki nem képes kenyerét a háború előtt szokott módon megkeresni.* A vakok érdekében már is történt némi gondoskodás. A többi megrendült testű és gyakran megrendült lelkű embernek a társadalomba, a *munkába* való visszaállítását már a kórházakban kellene némileg nevelőleg előkészíteni, azután gondoskodni otthonokról, intézményekről, ahol testi-lelki állapotának megfelelően előkészíttetnék az illető egy esetleg új életre, új munkabeállításra. Amidőn a beteg, a sebesült életben maradása biztos, jövőjével és kiképzésével kellene foglalkoznunk tervszerűen és céltudatosan, hogy lehetőleg kevesen maradjanak a társadalom nyomorékjai és kevesen legyenek elcsüggedt, elkeseredett lelkű emberek.

A második kérdés a *támasz nélkül maradt nő ügye* és a harmadik, talán legfontosabb az *árván maradt gyermekek sorsa.* A nőt is megfelelő munkába kell állítani, tanáccsal, útbaigazítással támogatni.

A gyermekek jövőjével Apponyiné szerint csak szakavatott, arra igazán illetékes emberek foglalkozzanak minden tudásukkal, áldozatkészségükkel, szeretetükkel. «Hogy minden gyermek jó nevelésben részesüljön olyan társadalmi és munkakörben, mint a családjáé volt, hogy lehetőleg mindegyik tanulja, folytassa, tökéletesítse atyja életpályáját, hogy ne nélkülözze a családi szeretetet; szóval, hogy neveljünk egy munkabiró előretörekvő, minden jóért lelkesülő és hazafias nemzedéket; ettől nemcsak a szegény árvák jövője függ, hanem a haza és mindegyikünk boldogabb jövője is.»

Magyar nők, leginkább hozzánk és nekünk szól e nemes készülődésre való felhívás, vegyük ki a részünket; soha sem volt munkánkra olyan nagy szükség, mint a jelen nehéz, de oly felemelő időkben.

*

Az állami Erzsébet-Nőiskola a háborúval kapcsolatban két alkalommal rendezett jótékonycélú hazafias ünnepet.

1914 november 28-án az előadás műsora a következő volt:

1. Vörösmarty-Egressy: Szózat. Énekelte a polg. isk. tanítónőképző énekkara Bahnert József énektanár vezetésével.

2. Liszt-Rákóczi Induló. Zongorán előadták: Koncz Erzsébet, Malomhegyi Margit, Erkel Ilona és Pozsonyi Béláné zenetanárnők.

3. A háború és az Erzsébet Nőiskola. Irta és felolvasta: Berta Ilona igazgató.

4. Bahnert: Szent Erzsébet rózsái. Énekelte a polg. isk. tanítónőképző énekkara.

5. Tordai Grail Erzsébet: «Hungária leányai a hazáért.» Alle-

gorikus kép. Előadták a polg. isk. tanítónőképző és a gyakorló felsőbb leányiskola növendékei.

6. Kölcsey-Erkel: Hymnus. Énekelte a polg. isk. tanítónőképző énekkara Bahnert József énektanár vezetésével.

1914 december 13-án rendezett előadás műsora:

1. Vörösmarty-Egressy: Szózat. Énekelte a polg. isk. tanítónőképző énekkara Bahnert József énektanár vezetésével.

2. Vörösmarty: Hymnus. Szavalta Ilosvay Zsófia, a felsőbb leányiskola VI. oszt. növendéke.

3. A cseppfolyós levegő. Bemutatta Bérczi Ilona, a polg. isk. tanítónőképző III. éves növendéke.

4. Tóth Kálmán: Szilágyi Erzsébet. Szavalta: Csapláros Erzsébet a felsőbb leányiskola IV. oszt. növendéke.

5. Kölcsey-Erkel: Hymnus. Énekelte a polg. isk. tanítónőképző énekkara, Bahnert József énektanár vezetésével.

Az előadásokon szép számú lelkes közönség jelent meg, sőt a második előadáson Ilosvay Lajos dr. államtitkár is kitüntette az intézetet látogatásával.

Az előadások jövedelme 600 K volt (1 K belépődíj mellett), mely összegből részint a katonáknak készített téli ruhaneműek anyagát szerezték be (258 K értékben), részint a harctérre küldött karácsonyi csomagok költségei fedeztettek.

A katonák karácsonyi ajándékára az Erzsébet Nőiskola tanári testülete és növendékei — sőt a személyzet is (50 K-val járult hozzá) gyűjtést rendezett, melynek eredménye 960 K volt. Ebből a Hadsegélyző Hivatalba beküldtünk 102 K-t (átlag minden növendék nevében 30 fillért), a fennmaradó 858 K-t pedig az előadások jövedelméhez csatoltuk és készíttettünk 1200 drb. csomagot a katonáknak. Az volt a legnagyobb öröme az intézet kicsi és nagy növendékeinek, hogy mindenki maga tette a dobozba a katonák karacsonyi ajándékait. Nem volt éppen könnyű dolog, mert sok minden került a csomagba s elfelejteni semmit sem volt szabad. A legkisebbek kedvéért ugyan egy jó lélek a táblára is felírta a következő sorozatot: 1. levelező lapok (tábori és festett), levélpapir, 2. irón, 3. zsoltáros könyv, 4. cigaretta (dobozban), szivar v. dohány, 5. gyufa, 6. teakockák, 7. fehércukor, 8. mézes pogácsa, 9. szalonna, 10. csokoládé, 11. cukorka, 12. aranydió, 13. meleg ruha, 14. gyógyszer (vazelin v. faggyú v. fogcsepp), 15. szappan, 16. sűrűfésű, 17. emléktárgy (pipa v. zsebkés, v. jegyzőfüzet stb. kis apróság), 18. varrókészlet (fekete viaszos-vászontáska, nemzetiszínű szalaggal átkötve, tartalma: befűzött tűk, gombostűk, biztosítótűk, fehér-fekete cérna, patentgombok, csontgombok, vászonszalag), 19. szentkép, érem, 20. ima, 21. fenyőág, 22. karácsonyi gyertya.

Természetesen e tartalmas csomagokat 1200 K-ból csak úgy állíthattuk elő, hogy szinte mindenki, aki közvetlenül vagy közvetve az intézethez tartozik, természetben is adakozott. «A háború és az Erzsébet Nőiskola» című felolvasás (megjelent a N. N. 1914 decemberi számában) elmondta már, hogy a gyermekek, nagyok, hogyan vonták el kávéjuktól legalább a féladag fehércukrot, mert azt gyüjtöttük a katonáknak, sőt elhozták a Mikulás napjára kapott felbon-

tatlan cukorkadobozokat (mert ugyan a gyermekek lemondtak az édességről, sőt a mamák is, de azért legalább a keresztmamák mégis csak beszéltek a Mikulással). A dobozokba került «emléktárgyak« nagyobbrészt a gyermekek féltveőrzött kincsei voltak. A képzőintézet növendékei, tanítónők, jóbarátok, ismerősök, kereskedők pedig kiki tehetsége szerint azt hozta a csomagokhoz, amire épen szükség volt. A Rigler-gyár pl. 1200 drb dobozt adott ingyen, stb. Jó szívvel, örömmel adakozott, dolgozott mindenki.

December 13-án, mikor a második előadást rendeztük, éppen elkészültek a csomagok, mire rögtönözve kiállítást csináltunk, hogy mindenki teljes örömmel láthassa a katonáknak szánt ajándékokat. Igazán megható volt az a szeretetteljes tekintet, amivel a gyermekek megszemlélték a csomagokat s bizony nem egy szülő szemében könny is ragyogott.

Bármily tartalmas is volt a csomag, értékét nagyon emelte az a kis rajzolt vagy festett levelezőlap, amit a gyermekek és a képzőintézet növendékei készítettek. Örömet akartak vele szerezni, belevitték tehát legnemesebb énjüket, legszebb gondolataikat, tehetségüket, művészi érzéküket s ráírták szívük sugalmazása szerint szép tartalmas — vagy legalább is talpraesett biztató mondásukat — üzenetüket.

Egyik-másikra már jött is felelet, természetesen nagy örömet szereztek vele a vitéz katonák, mert míg egyrészt jól esett olvasnunk az egyszerű keresetlen köszönő sorokat, másrészt teljesen megnyugodtunk, hogy a mi szeretettel küldött karácsonyi csomagjaink nem kerültek az ellenség kezébe, hanem rendeltetésük helyére. Úgy látszik, a nyolcadik huszárezred katonái kapták meg a mi küldeményeinket, legalább a köszönő kártyák erre engednek következtetni.

A csomagokhoz beszerzett anyagokat azonban nem lehetett olyan pontosan kiszámítani, hogy fölösleg ne maradjon belőle s ez adta meg az impulzust arra, hogy a sebesült katonák karácsonyi öröméhez is hozzájáruljunk. Volt még néhány koronánk, azt meg is szereztük s így történt, hogy a «Vakok intézetében» berendezett hadikórházban egy nagy fát állítottunk és 32 kis karácsonyfa díszítésénél segédkeztünk, sőt a «Rabsegélyző Egylet» kórházában felállított karácsonyfához is jó szívvel hozzájárultunk.

Ami a katonáknak készített ruhanemű mennyiségét illeti, a következőkben számolhatunk be:

A felsőbb leányiskolában a kézimunkaórákon is a katonáknak szükséges meleg ruhaneműeket készítették. De ezenkívül az intézetben minden munkáskéz minden szabad percében a katonáknak dolgozott s eltekintve attól, hogy az intézet hadba vonuló katonáit felruháztuk (értve tanárokat, jó ismerősöket, postást, szolgákat stb.), a készített ruhaneműeket részint beszállítottuk a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti ügyosztályába, részint a karácsonyi csomagokban a harctérre küldtük volt. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak névszerinti és tételenkénti kimutatás kíséretében a következőképen számoltunk el: 1914 szeptember hónapokban az Erzsébet Nőiskolában készítettek: 350 drb. (325 pár) csuklóvédőt, 272 drb. (136 pár) térdvédőt, 614 drb. hósapkát, 56 drb. nyak- és mellvédőt,

132 drb. haskötőt, 127 drb. flanel inget, 50 drb. flanel alsónadrágot és 80 drb. flanel kapcát. Összesen 1981 drb. A munka lelkesen tovább folyik.

A gyüjtött és feldolgozott fehérnemű, ágynemű stb.-ből a «Vörös Kereszt» kórháznak (I., Győri-út 17.), a «Rabsegélyző Egylet» kórházainak (IV., Semmelveis-u. 6. és Kőbánya), az «Eötvös-kollegium» (Ménesi út 13.), a «Mesteriskola» (Bajza-u. 23.), «Gondviselés»-(VII. Ilka-u. 51.) kórházainak, továbbá a XVII. helyőrségi kórház (Pálffy-tér), a Vörös Kereszt I. sz. kisegítő kórház (Menház-u. 3.) és a VIII. ker. áll. főgimnáziumban elhelyezett katonakórháznak (Tavaszmező-u. 17.) szállítottunk összesen 6519 drbot, még pedig: 180 drb. párnát, 273 drb. párnahuzatot, 4 drb. piquée, 6 drb. tűzött paplant, 12 drb. paplanhuzatot, 1 drb. légpárnát, 1 drb. gummi-, 505 drb. vászonlepedőt, 1 drb. matrácot, 950 drb. törülközőt, 1530 drb. inget, 700 drb. nadrágot, 602 drb. kendőt, 147 csomag kötőszert, 596 drb. zsebkendőt, 1 asztalterítőt, 140 drb. asztalkendőt, 1 drb. fürdőköpenyeget, 10 pár papucsot, 563 pár kapcát, 285 pár harisnyát, 8 drb. botot, azonkívül könyveket, játékokat és a Hadsegélyző Hivatalba küldtünk 2 drb. prémet.

Mint készpénzsegítséget küldtünk a Vörös Keresztegylet és a Hadsegélyző Hivatal céljaira 1356—1356 K-t. Ezt a 2772 K-t a tanári testület tagjai, jó barátok, ismerősök, növendékek (értjük a volt növendékeket is) adták össze.

A tanári testület (ide tartoznak a nyugdíjas tagok is) havonkint mint önadót 345 K-t küld be a hadbavonultak családtagjainak segélyző bizottsága számlája javára a «Magyar Általános Hitelbank» budapesti pénzintézetéhez, szeptember, október, november, december, január hónapokban összesen 1725 K-t. A növendékek pedig a Vörös Kereszt-egylethez bélyegekért beküldtek 100 K.-t.

Mindazoknak, kik a legcsekélyebb természetbeni vagy pénzbeli adománnyal hozzájárultak az Erzsébet Nőiskolának a háborúval kapcsolatos munkálkodásához ez úton is hálás köszönetet mondunk s kérjük jótékony adományaikat ezután is.

Hálás köszönetet mondunk a hozzánk beérkezett elismerő sorokért a vallás és közoktatásügyi Miniszter Úr Őnagyméltóságának, az egyletek és kórházak vezetőségeinek, továbbá mindazoknak, akik élőszóval fejezték ki elismerésüket. Minden ilyen vonatkozású írást felolvastunk az összes növendékek előtt, hogy egy pillanatra se álljon meg munkás kezük, s legyen tudatossá előttük, szívükbe-vérükbe oltva, hogy a nőknek szociális kötelességeik is vannak.

K. A.

*

Mária Dorothea-Egyesület. Nem éppen örvendetes hírrel nyitom meg jelentésemet: Egyesületünk folyó hó 13-án tartott igazgatósági ülésén kénytelen volt felemelni a tartásdíjakat a Tanítónők Otthonában. Kényszerítette erre két súlyos körülmény, nevezetesen: megcsappant jövedelmünk és a növekedő drágulás. Hátralékos vagy 800 korona tagsági díj, és kevés volt az idén a nagy szünidei és őszi vendéglakó az Otthonban. Nagyon hiányoztak a megszokott kedves

vendégek, a vidéki tagtársaink, kik a nyári nagy szünidőben és őszkor seregesen fel szokták keresni Otthonunkat, hogy vagy továbbképző-kurzusokat hallgassanak, vagy fürdő- és üdülő-kúrát használjanak, vagy székesfővárosunknak ezerféle szépségeiben gyönyörködjenek. Ezért megcsappant jövedelmünk és emelkedtek kiadásaink. Ezért volt kénytelen az Egyesület felemelni a tartásdíjakat a következőképen: folyó évi május 1-étől kezdve nagy szobában egy havi ellátás 120 korona; kis szobában havi 100 korona; közösben egy napra 2 korona 60 fillér; külön szobában egy napra 5 korona; kettőnek egy szobában 7 korona. A kedvezményes és segélyezett lakókat nem érinti ez az árfelemelés.

Abnormális időket élünk mi most. Az áldott béke és a normális árak visszatérésével és a pontosan befizetett tagsági díjak beköszöntésével kedvezőbbre fog válni a mi helyzetünk is. Bízva bízzunk a jövőben és kedves tagtársainkban!

Az élelmezés elsőrangú szociális kérdés volt mindenkor; hazai és külföldi szakegyesületek és napilapok kioktatnak bennünket abban, hogyan táplálkozzunk és takarékoskodjunk. A takarékos főzés jelszavával megindult székesfővárosi reformmozgalom mindinkább nagyobb arányokat ölt, dr. Somogyi Mihály nagyobb munkát rendez sajtó alá az élelmezésről, az első füzet közkézen forog már, Otthonunk konyhája is kezdi átvenni receptjeit, melyek hivatva vannak üdvös reformot vinni a háztartásokba.

(A füzet címe: Takarékos főzés. Tartalma: Dr. Madzsar József: Táplálkozásunk reformkérdései. Dr. Somogyi Mihály: Tájékoztatásul. Svestits Vilmosné: Két hétre való étlapok és költségvetések, ebéd- és vacsora-receptek. Árjegyzékkivonatok. Ára 20 fillér. Szerzők kiadása. Budapest, VII. Egressy-út 71. sz.).

Tagtársaink érdekelt felek e reformmozgalomban; sokan maguk is családos háziasszonyok; egyesek internátusok, háztartási iskolák és jótékony-egyesületek vezetői; számosan oktatói egy serdülő leánykaseregnek és tanácsadásra, üdvös újítások terjesztésére hivatottak valamennyien.

Otthonunk hadsegélyző működése a megkezdett úton tovább halad. Állandóan működnek betegápolóink, kézimunkafelügyelőink és szegénygyámjaink. Újabban 1258 adag kávét és süteményt, 1020 darab szivarkát és szivart osztottunk ki a Golgota-utcai hadi kórházban; 5 katona teljes meleg ruhafelszerelést és 2 bundabélést kapott; kötöttünk 10 darab hósapkát, 4 pár térdmelegítőt és 2 pár lábszárvédőt; varrtunk 31 darab fehérneműt. Egyesületünk 25 koronát ajándékozott a Golgota utcai hadi kórház karácsonyfájára.

Még a tavalyi választmányi gyűlés magáévá tette azt az indítványt, hogy mérsékelt árú színházi jegyeket kérjünk Egyesületünk helybeli és vidéki tagjai számára. A háború kitörése miatt egyelőre elhalasztódott a folyamodás. Egyesek azonban ingyenjegyekkel kedveskedtek Egyesületünknek: Sebestyén Gyuláné 10 darab páholyjegyet küldött az Urániába, Tonházy Gyula miniszteri tanácsos 10 darab páholyjegyet ugyancsak az Urániába, Bartos Erzsébet 1 darab jegyet Schreiber Krieger feminista előadására, Gutheil Dóra 2 darab meghívót a Sacré-Coeurbe, Kallivoda 5 I. erkélyjegyet a Mozart

Requiemre, Lieszkovszky Irma 2 darab hangversenyjegyet a zeneakadémiába.

Könyvtárunk ajándékkönyvei januárban. Szomaházy István: Mindennapi problemák. (Gross L.-tól.) Zola: Az álom. (Lakos Károlynétól.)

Háztartásunkba ajándékoztak egy kávéfőző-masinát. Gross L. alapító tagja lett Egyesületünknek 100 koronával.

Kartársaink nevében ez úton is köszönetet mondunk a szíves adakozóknak.

Budapest, 1915 január 31-én.

Gross Leopoldina,
rovatvezető.

*

A Bécsi Továbbképző — illetőleg tanoncképző — **Tanács** az 1912/13. esztendőről szóló évi jelentése most jelent meg. Látszik, hogy gondosan gyüjtötte össze az adatokat és alaposan feldolgozta az egész anyagot.

Leginkább ipari és részben kereskedelmi továbbképzésről van szó a 415 lapos, bő függelékkel ellátott, vaskos kötetben. Nagyon megbecsülik az ipart és kereskedelmet: sokat adnak rá, hogy az iparos és a kereskedő is tanuljon. Ha meggondoljuk, hogy micsoda különbség, mikor ipari és kereskedelmi szükségleteinket egyszerűen, kellemesen és jól elláthatjuk; ha eszünkbe jut, hogy mennyi ember jóléte meg a boldogsága függ a javak helyes feldolgozásától és okos forgatásától, akkor szinte bizonyos kegyelettel tekintünk végig ezen az óriási munkán.

Először is feltünik, hogy nagyon sokan intézik; képviselve van a társadalom, a politika, a közoktatás minden része. Hetvenöt lap, csak amíg a vezetőség tagjait felsorolják! Köztük nem egy olyan előkelőség, hogy érdemes címeit alig győzzük végigolvasni.

Azután az anyagi ügyek! Mennyit adnak állami, városi, ipari hatóságok és cégek! Lehetetlen, hogy ne lássák hasznát. Évről-évre többet adnak; mindég nagyobb lelkesedéssel és mindig többen, mindig buzgóbban tanulnak. Kiadásról, tanulásról, minden foglalkozásról egész a részletekig beszámolnak. Leánytanoncoknak is van már 31 szakiskolájuk, nem is szólva az általános irányú tanfolyamokról. Majdnem mindenütt 3—3 évfolyamra törekszenek. — Tekintélyes számban osztottak ki jutalmakat, úgymint elismerő oklevelet, könyvet és takarékpénztári betétet. Az utóbbiaknál csak 6—10 K-ról van szó, inkább az a fontos, hogy az önálló élet jó bevezetéssel kezdődik,

Mind a szakmunkákat, mind a szépirodalmi termékeket nagy elmélyedéssel és igen gyakran olvasták a kölcsönkönyvtárakból is. A kölcsönkönyvtárak rendesek, gazdagok, de megtörténik az, hogy egyikmásik közös több iskolával. Mindjárt szóváteszik, ha valahol nem tudnak megfelelni a szükségletnek és a lehető legrövidebb idő alatt pótolják a hiányt.

Igen nagy tömegekben keresték fel az úgynevezett «tanonc-menedékhely»-eket. Játék, olvasás, karének, torna stb. órákon át szerepel időbeosztásukban. Gyönyörű karácsonyi ünnepeket ülnek és súlyt vet-

nek az esztétikai kiképzésre. Másutt is szoktak tartani sikerült hazafias ünnepeket és foglalkoztak a történelem, a művelődés nevezetesebb korszakaival.

Örvendetes eredménnyel jártak a téli bónapokban a délutáni felolvasások szakkérdésekről, higiéniáról, kirándulásokról és más hasonlóról. No meg a polgári élet legszebb kérdéseiről! Egész külön fejezetet szentelnek a jól előkészített és kitünően szervezett muzeumi látogatásoknak, ahol tanítók és tisztviselők együtt dolgoztak a köz érdekében. Elég sok kurzust rendeztek a továbbképzők tanítóinak és tanítónőinek is. Igazi jótétemény volt a «tanulók boltja», ahol ingyen kaptak iskolaszereket. A «tanulók takarékpénztára» pedig félrerakta az összegyűjtött filléreket és ezzel növelte a takarékosság erényét. — Az ingyen orvosi vizsgálat, rendelés temérdek helyes tanácsot adott. Sajnálják, hogy nem általánosabb a megfigyelés kilépéskor is és hogy emiatt nem konstatálható eléggé az iskolaévek hatása egészségügyi szempontból.

Mély hatással van a fejlődésre a következő című folyóirat: «Die gewerbliche Fortbildungsschule». Propagálja, népszerüsíti az iskolát; elsősorban magukhoz az iparűzőkhöz fordul, őket igyekszik megnyerni. az ő javukat keresi; náluk simitgatja az érdekellentéteket. Az egyes iskolák jelentései örömmel adják tudtul, hogy mennyire célt érnek tanításban, nevelésben egyaránt, ott, ahol egész, fél vagy teljes napokat szentelnek a kiképzésnek. Persze az idő megválasztása és az elmélet meg a gyakorlat beosztása jelentős probléma; szóváteszik külön-külön, hogy ki-ki hogyan oldja meg. A fodrásziskolában kitünően bevált a koedukáció; a játéktéren meg az olvasóteremben elválasztják egymástól a fiúkat és a leányokat. Panaszkodnak a tanítószemélyzet túlterheléséről, de azért összeírják őket egytől-egyig pontos lakás és foglalkozás szerint, bizonyosan, hogy tudjon mindenki hova fordulni. — A tanítás materiális anyagának a gyüjtéséhez szintén van külön hivatal. Innét indulnak ki és terjednek el új technikák is. Található továbbá mindenféle preparátum stb.

A mészárosoknál és henteseknél volt pénztárosnői tanfolyam. — A vendéglősök és kávések hatféle ágazatban indították meg a tanítást; tanoncoknak, tulajdonosoknak, mestereknek és legényeknek, szaktanítóknak, szervirozásra, szakácsnőknek, szakácsmesternőknek. Ezenkivül még ők adtak helyet a szállodás-szakiskola első évfolyamának. Az ötvösök és aranyművesek vasárnap délelőtt tartanak műhelyi gyakorlatokat és szivese nlátják azokat is, akik már kinőttek az iskolapadból. Nem kevésbbé fontos az sem, hogy a «Julius Meinl» cég magán-iskolájában ott szerepel az «illemtan» is a kereskedelmi ismeretek mellett.

s— m—

*

Az Amizoni Országos Magyar Nőnevelő Intézet értesítőjét az intézet különös gazdasági nevelési jelentőségére való tekintettel itt ismertetjük.

A 64 növendék közül csak 19 volt megyénkbeli, a többi az ország legkülönbözőbb részéből sereglett össze, hogy négy polgári vagy felsőbbleányiskola után alaposan megtanulja a háztartási javak termelését, őrzését meg értékesítését és mellette általános szellemi kiképzést is

szerezzen, főleg pedig neveléstanban, egészségtanban kellő jártasságra tegyen szert.

Mivel egy magánember az alapító, mivel ez az alapítás ritka egyéni önfeláldozás, sokat foglalkoznak a tanulás áldásaival és Amizoni Károly eszméinek a minél helyesebb megvilágításával. Nagy jótétemény, hogy azok is járhatnak ide, aránylag kevés időveszteséggel, akik a felsőbbleányiskolát elvégezték. Ők beléphetnek mindjárt a másodikba, találkoznak másutt másképen tanult társnőikkel a közös női hivatás terén — akárcsak az életben. És különös, másra nincs panasz, csak arra, hogy restelnek beszélni németül, franciául azok, akik ezen a téren még nem jártasak! Természetes, hogy a nőnek dísze, bája a kellemes beszéd, de azért a hibás túlzásért méltán fordul az igazgatóság segítségért a szülőkhöz. Talán most segítségükre lesznek az események is!

Fontoljuk meg a következő mondatot: «Mint az intézet sikeres munkáját biztosító tényezőt, lelkökre kötötte az igazgató a III. évfolyambeli növendékeknek, hogy igaz buzgalommal, körültekintéssel, türelemmel vezessék a kisebb növendékeket, adjanak nekik jó példát, mint csoportvezetők; az I.—II. évf. növendékeinek pedig, hogy jóakarattal, megértéssel fogadják a III. évf. utasításait, melyet az igazgatóság mindenkor figyelemmel kisér s amiben szükséges mindenkor segítségökre lesz — — —.» Milyen nagy hordereje van ennek pedagógiai szociális szempontból, és a magyaráznitudás milyen sok keserűségtől óvhatja meg az agyonhajszolt kenyéradót, a kétségbeesett munkakeresőt!

Követésreméltó példa az is, hogy az elméleti anyagot inkább a téli hónapokra, a gyakorlatot inkább tavaszra osztotta be az igazgató. Ők is kultiválták a méhészetet, mint kellemes, olcsó és jövedelmező foglalkozást.

Óvakodtak fennhéjázástól és képzelettúltengéstől, dologtalanságtól meg egészségtelen rajongástól, zilált ismeretektől, szóval mindattól a hibától, aminek a fiatal leánylélek könnyen rabjává lesz. Azt akarják, hogy művelt nőket neveljenek, és a művelt nő jó szelleme legyen családjának, vidékének, egyszerűbb asszonytársainak.

Tanári testület: Polereczky Irma igazgató, Buday Jolán, Bodrogközy Zoltán, Csesznák Margit, Csiki Anna, Demjanovich Emil dr., Hollós Károly, Horn János, Lelkes Janka, Mika Klára, Odörfer Mária, Staibl Julia, Talapkovich Andrea, Makkay Lajos dr., Keresztessy Sámuel, Masznyik Gyula, Kuliffay Izabella, Lindenmayer Antónia, Sey Dezsőné, Weiszné—Nirschy Ilona tanárok; a gyakorlati tárgyakat vezették: Hortvich Helén, Özv. Csintalan Gyuláné, Landsteiner Gizella, Farkas Dezső.

Sokan jártak az intézetben azért, hogy tanulmányozzák a szervezetet meg a háztartást és példát vegyenek róla.

KÜLFÖLDI LAPSZEMLE.

A Frauenbildung *december elején* elérkezettnek látja az időt arra, hogy háborúban is hirdesse az írott szó hatalmát és kötelességét. Külön hangsúlyozza, hogy evvel is ápolja a megnövekedett hazafias érzést, az eljövendő békét, azt az időt, melynek mély erkölcsi javai — ha Isten is úgy akarja — megint közösek lesznek minden művelt emberrel. Mindjárt a *kiadói bevezetés* hűségesen igéri, hogy a női lélek új céljainál figyelmesen meghallgatják a nagy időket és fáradhatatlan megfontolással építik ki az új utakat.

Milyen igazuk van! Reformnál mennyire szükséges a sokoldalú megvilágítás!

Talán nem véletlen mindjárt ez után: «*Reform des Oberlyceums.*» Nagyon foglalkoztatja őket, hogy mi legyen a fölyceum? tanítónőképző, tudományos középiskola, vagy mindakettő? *Maria Krause* behatóan tárgyalja valamennyi eshetőséget. A sok pro és kontra között magával ragadja a nevelői hivatás szépsége. Látja, hogy ez új értékeket teremt; megalapozza az egész nemzet és az egész emberiség jövőjét. Különösen a nőnevelés végez alapvető munkát. Ezért kívánja, hogy az elsőfokú tanítonőképző egyedül és kizárólag önmagának éljen. Kívánja, hogy a tanító-művészet meg a nevelői szellem kellő ideig növekedjék, fejlődjék és mindenkinek a szíve mélyéig hatoljon. Lelkesen hangsúlyozza, hogy a tanítónőképző nyujthat általános műveltséget, de ahol az általános műveltség a főcél, ott a szakjelleg okvetlenül veszít.

Részletesen vázolja az ő fölyceumának az ideálját. Sorrakerül a praktikus anyag, az önállóságra vezető módszer, a következmények, a jövő társadalmi állás, stb. stb. Előtérben áll mindenütt a jelen pedagógiája, a jelen társadalmi viszonyok felkarolása.

Az emberi fejlődés megértéséhez az első bevezetést a kis gyermeknél keresi és később is, sokszor fordul hozzá analogiáért. Erős a bizalma a kicsinyek közvetlenségében. A magyar gyermektanulmány fejlettsége mellett könnyen tanulhatunk tőle.

Közbe-közbe nyilatkozik több más középfokú nőiskoláról. Nagyon kikel az idegen-nyelvek erős túltengése ellen; főleg azt ítéli el legerősebben, hogy a nevelőnői képesítésben olyan fontos szerepet visz a francia s az angol nyelv. Olyanformán gondolkozik, hogy «ó-kor és idegen világ? mikor a magunkét alig ismerjük?! minek ez?!»

A második értekezés *dr. Ulrich Peter* hittani mintatanítása, *a magvetőről szóló példázatról.* Sokoldalú és igazi pedagógiai témával nevel: evvel tanít, evvel sugall életbölcseséget. Ez a bölcseség sohasem volt olyan aktuális, mint manapság! Nem hiába mondja, hogy éljük bele magunkat, alkalmazzuk, keressük a jelentését és hoz-

zuk kapcsolatba a mi egyéni életünkkel: «a jó ember lelke termékeny talaj; kivirágzik benne az elvetett mag.»

Most sok a mag, sok a termékeny föld. Bátran vethetünk. Ha talán munkánk kis része szökik is csak sudárba, akkor sem mondhatjuk, hogy hiába éltünk.

E két magvas értekezést követi a befejező, gazdag *irodalmi értesítő* a kiadótól, azután Soolentól és Gautertől.

Néhány külön füzetet ad ki, tisztán háborús anyaggal, a «Wissenschaft, Kunst und Technik.» Karl Lamprecht könyve pedig Deutscher Aufstieg» címén keresi az ellenségeskedés okát és visszamegy egész 1750-ig.

Sok a gondos térkép az európai harcterekről; olyan térképek, melyek felvilágosítást adnak az erődítésekről, közlekedési utakról stb. Gyönyörű tollrajzok jelentek meg hadvezérekről és hősökről. Ezek között jelent meg a mi királyunk és a mi vezérkari főnökünk arcképe is.

A vallásoktatás segédkönyvei nagyon fellendülnek. Preparáció, módszertan, prédikáció, részletek és forrásmunka, iskolai ájtatosságok, stb. A legnagyobb súlyt arra vetik, hogy az oktató könnyen készülhessen; hogy mélyen behatoljon tárgya szellemébe; hogy lelkesítő szabad előadásokat tartson. Az egyháztörténelemben sem szeretik a kitérést, a sok összehasonlítást; a lényeget tartják szem előtt, annak az áhítatos felfogására törekszenek.

Van, aki Jézus szellemét eleveníti meg nagyon szépen és igen fejlett pedagógiai érzékkel; feldolgozza életének minden egyes időszakát úgy, ahogyan az a választott fázisnak megfelel és azt szeretteti meg belőle a gyermekkel, ami éppen annak a korához illik; a könyvét családi használatra meg hozzászólásra is szánja.

Úgy érzem, nem szentségtörés, hogy Jézus tanításának a terjesztése az is, ha kiváló férfiak és kiváló nők hasonló tolmácsolásban hatnak az utókorra.

Van elég német könyv, ami új kiadásban jut az olvasó kezébe, friss átdolgozással. Különösen olvasókönyv. Legfőbb művészetnek tartják: a régi hagyományt megtartani, az újat ebbe belevonni, egyiket a másikkal világosabbá tenni; mindig finomodni, mindig magasabbra emelkedni.

A kisebb közleményekből annyira kicseng a biztatás a háború iskolai ismertetésére, hogy a nagyobb német győzelmeket meg akarják ülni szabad nappal, ünnepéllyel, szónoki beszéddel.

A december-végi füzet egészen irodalminak mondható.

Dressler Márta fejtegeti, hogy hogyan menjen végbe a *német dolgozatírás a lyceum harmadik és negyedik osztályában.* Abból indul ki, hogy fordulóponthoz érünk, ilyenkor a gyermek már elhagyja játékát, igyekszik magát hasznossá tenni, érzi szellemi erejének a hatalmát és tele van munkakedvvel. Maga keres magának témákat; rá is talál a helyes irányra. Nem dirigálni, csak vezetni kell. Rá kell birni, hogy foglalkozzék lelkével és benyomásaival, hogy közvetlen és beszédes legyen. Egy-egy rajzot vagy akár néhány hangjegyet is fűzhet sorai közé. Annál szemléltetőbben nyilatkozik meg egész benső világa.

Természetesen amit Dressler Márta említ, azt nagyban előmozdítja, ha a tanulók egymásnak is írnak. És ezt szintén emelheti egy-egy buzdító tanári szó, valami fellendítő tanári beszélgetés.

Dr. Köhler az idegen és a kölcsönvett szavak tanítását tárgyalja, még pedig a felsőbbleányiskolák szempontjából! Tanácsolja, hogy osszák csak be ezt a tárgyat minél magasabb osztályba; fűzzék össze mentül szorosabban a művelődéstörténelemmel. Használjanak szükség esetén latin szót olyanokkal szemben is, akik nem tanulják ezt a nyelvet. Az etimológia azért kicsillan így is, különösen a francia segítségével.

Vázolja a tanítás egész menetét, mikor az átvétel okáról és értékéről, mikor a csoportosításról és a fennmaradásról van szó. Ez a szilárd megalapozás főleg az utolsó fejezethez kell, ahhoz, hogy hogyan küzdjenek a jövevényszavak túltengése ellen, hogy hogyan alkossanak nemzeti szellemben új kifejezéseket. Az alkotáshoz citál példákat, tudósok, de főleg művészek nyelvéből.

Az irodalmi értesítő megint többnél-több vallástani munkát sorol fel. Leginkább a tanár számára valók, de ajánlják ugyanezeket a kiválóbb tanulóknak is. Hirdetik, hogy mindegyik megtalálhatja benne a magáét. Megbeszélnek teszem azt egy ötkötetes nagy enciklopediát. Kétszáznál többen dolgoztak rajta; feldolgozták a szellemi életből mindazt, ami a hittani irodalommal, tudománnyal összefüggésben volt és van. Legvégül pedig bőven kitérnek *Karl Sell* tanulmányára; ennek a címe: «Positive und Moderne»; ápolja a békét a tények és a meggyőződések emberei között; mint minden béke legfőbb bázisa ő is bizonyítja itt is, ott is a jó szándékot, a hasznot, a védelemre érdemes mély értékét.

A hittan után az ifjusági irodalom kerül szóba; *Eleonore Lemptől*: könyvek, képek. Szép alaphangokat üt meg a háborús korszak irodalmához; megnyugtató nézőpontot ad a szemlélethez. Ez az, így kell éreznünk itt is, hogy a háború kárát feledtessük, hogy hasznát értékesíteni tudjuk.

Mindjárt az első novellából az hallatszik el hozzánk, hogy: «a kegyelem többre képes, mint az igazságszolgáltatás. Puszta igazságszolgáltatás mellett összeomolhat a világ, de a kegyelem fényétől felvirul. Ez megszépíti és megszenteli, mint a ragyogó május a nagy természetet.»

A többi munkában is a nagy és a hatalmas, a költői lendület az, amire legbüszkébb Eleonore Lemp: csak semmi kicsinyes iskoláskodás az iskolakönyvekben! fel, fel a lélekkel!

Áldássá válhat a nőnevelésre, hogy éppen most jelent meg: «Fürst Bismarcks Frau. Lebensbild.» Sophie Charlotte von Sell finom stilusban eleveníti meg előttünk a vaskancellár feleségét. A fiatal Bismarck így nyilatkozik: «Apám nem birta volna el ezt a megerőltető életet, ha anyám nem lett volna. Ez a hűséges szív, ez a fáradhatatlan, odaadó gondoskodás, ez a teljes pihenés az ő oldala mellett!»

Teljes pihenés! — «Nem tudjátok, hogy ez az asszony mit csinált belőlem!» — Most már tudjuk: vaskancellárt.

Dr. Schmidt Mária.

IRODALOM.

Horger Antal: A NYELVTUDOMANY ALAPELVEI. (Bevezetés a nyelvtudományba.) — Budapest, 1914. Kókai Lajos kiadása. — 8-rét, 211 lap. Ára 4·80 K.

Nyelvtudományi irodalmunknak évek óta érzett szüksége olyan könyv, mely a legújabb kutatások eredményeinek fölhasználásával, kimerítő s mégis eléggé rövid kalauzul szolgáljon azoknak, kik e tudománnyal foglalkozni akarnak. Különösen a főiskolák hallgatói érezték ilyen könyvnek híját, s ezért vagy az értekezésekben és a legkülönfélébb nagy tudományos művek fejezeteiben szerteszórt fejtegetéseknek nem könnyű felkutatására és összegyűjtésére, vagy a főiskolai tanárok előadásainak nem kevésbbé fáradságos és rendszerint hibás és hiányos leírására voltak utalva. Hozzájárult még az a körülmény is, hogy a nyelvtudomány legújabb eredményei közül nem olvasható még minden magyarul, a külföldi szakkönyvek pedig rendszerint meglehetősen drágák lévén, akárhány hallgatónak nem állott módjában hozzájuk férkőzni.

A közoktatásügyi miniszter már régebb idő óta tervezi, kivált a polgári tanító- és tanítónőképzők számára megfelelő kézikönyvek íratását, de a mostoha körülmények mindeddig útját állották e nagyon szükséges és áldásos terv megvalósulásának. Egyik-másik tanár azonban nem várta be a kedvezőbb idők elérkezését és szakjának egy-egy fejezetét már kidolgozta s önállóan bocsátotta a hallgatók rendelkezésére.

Így keletkezett Horger könyve is, mely bevezetésül kíván szolgálni a nyelvtudomány általános elveibe, előadja a felmerülő kérdések megfejtését és magyarázatát, szóval alapos tájékozást nyujt mindazokban a tudnivalókban, melyek nélkül nyelvtudománnyal foglalkozni, feladatait megérteni lehetetlen. A fejezetek címei legjobban tájékoztatnak tartalmával: I. A nyelvtudomány tárgya, föladata és módszerei. II. A nyelvészet segédtudományai. III. A nyelv eredete. IV. A nyelv élete. (Mi a nyelv? Az egyéni nyelv és a nyelvközösség. Hagyomány és analógia. Hangváltozás. Jelentésváltozás. A szó. A mondat. Nyelvbeli árnyalatok. Idegen elemek.) V. A nyelvek osztályozása. VI. A nyelvtudomány története. Részletes tárgymutató rekeszti be a könyvet.

A szerző az idevágó szakirodalom teljes ismeretével, de alapos és sokirányú önálló kutatások alapján is mutatja be a nyelvet, a *lélektani, élettani* és *társadalmi* törvényeknek ezt a csodálatos közös

eredményét, mely kifogyhatatlan érdekes jelenségekben és gyönyörűséggel jutalmazza vizsgálóját.

A könyv nem is pusztán tankönyv, hanem érdekesen és vonzóan írt olvasmány is, mely nemcsak főiskolai tanulmányokra készülőknek szól, hanem azoknak is, akik mint tanulók már elhagyták az iskola falait és a tudomány terjesztését választották hivatásuknak; mert Horger műve az önképzés kitünő eszközéül is szolgál, valamint a művelt közönség komoly érdeklődését is szem előtt tartja.

Nagyon kívánatos, hogy ezt a hasznos és szép könyvet ne csak magánosok, hanem a polgári fiú- és leányiskolák, felsőbb leányiskolák és középiskolák tanári könyvtárai is mind megszerezzék. Ezzel tartoznak önmaguknak s a folyton haladó magyar tudományosságnak is.

*

Az élet értelme és értéke. Mai nap, mikor úgyszólván minden ember belső biztonság érzete megrendült és az élet fennmaradásának kérdése a maga egész komolyságában tolul szemünk elé, nagyon sok ember megtalálta a magábaszállás útját és töprengve keresi élete értelmének és értékének nyitját. A háború által felkavart gondolatok ez irányába vág bele a legnagyobb élő német filozófus, *Rudolf Eucken* könyve *az élet értelméről és értékéről*, mely most jelent meg magyarul a Franklin-társulat kiadásában a *Kultura és Tudomány* sorozatában. Eucken, a Nobel-díjnak filozófus-nyertese, a filozófiai eszmék mai áramlásában Bergsonnak egyenrangú társa, a mai német gondolkodás egyik vezére. Gondolkodásának iránya szorosan összevág a mai idők szellemével: *új idealizmust* hirdet, az emberek beleolvadását egy új életbe, a szellem és magasabbrendű erkölcs világába. Ez az idealizmus, amely a német népnek legyőzhetetlenségét adja s amelynek szelleme mindenütt ott lebeg a német seregek előtt a csatamezőkön. A látszólag elvont filozófiai könyvnek ez ma különös aktualitást ad, szoros kapcsolatot nemcsak a mai eseményekkel, hanem minden embernek mai hangulatával és lelki állapotával. A rendkívül magvas, magasan szárnyaló könyvet *Schöpflin Aladár* fordította. Ára 2 K.

A szerkesztésért felelős: *Dr. Vásony Lajos.*

PÁLYÁZAT.

A Péterfy-tanítványok alapítványának 2628 korona tőkéje után 1915. évi március 18-án esedékes évi kamat élvezetére alólírott egyesület pályázatot hirdet.

Az alapítólevél értelmében: Az alapítványi segélyt csak olyan nőfolyamodó nyerheti el, és pedig vallásra, nemzetiségre, korra és tanulmányainak minőségére és tartamára, vagy állására való tekintet nélkül (akár különben is tagja a Mária Dorothea-Egyesületnek, akár nem), aki az alábbi intézetek egyikében, nevezetesen:

a) a m. kir. állami Erzsébet-Nőiskolában (előbb állami elemi és polgári iskolai tanítónőképző-intézet) VII. ker. István-út 93. sz. a. (előbb VI. ker. Andrássy-út 65. sz. a.);

b) az országos kisdedóvó-egyesület képző-intézetében, VII. ker. szegényház-tér 7. sz. a.;

c) a Fröbel-féle nőegyesület kisdedóvó képző-intézetében VI. ker. Bajza-utca 27. sz. a. (előbb V. ker. Széchényi-téren); végül

d) a m. kir. állami mintarajztanoda- és rajztanárképző-intézetben VII. ker. Andrássy-út 71. sz. a. mint rendes vagy rendkívüli növendék Péterfy Sándor tanárnak tanítványa volt és ezt hiteles bizonyítványokkal igazolja. Az elaggott vagy munkaképtelenné vált, vagy nagy anyagi szükségben szenvedő és különösen tanítással és neveléssel tényleg foglalkozott tanítványok előnyben részesítendők.

A kellőképen felszerelt folyamodványok 1915. évi március hó 1-ig küldendők a Mária Dorothea-Egyesület elnökségéhez címezve: Budapesten, VIII. ker. Orczy-út 6. sz. alá.

Budapest, 1915 január 15-én, a Mária Dorothea-Egyesület nevében:

Radnai Jenőné, titkár. — *Herich Károlyné,* alelnök. — *Berta Ilona,* pénztárnok.

PÁLYÁZAT.

A Mária Dorothea-Egyesület alólírott elnöksége, ez évi március hó 1-én lejárandó pályázatot hirdet pénzbeli segítség elnyerésére, Budapest székesfőváros szolgálatában levő, vagy volt, egy oly tanítónő, vagy óvónő javára, aki beteg és szűk anyagi helyzetben van.

A pályázó bélyegtelen folyamodványát ez évi március hó 1-ig intézi a Mária Dorothea-Egyesület elnöksége címére: Budapest, VIII., Orczy-út 6. sz. alá, a Tanítónők Otthonában levő egyesületi titkári hivatalba.

A pályázó mellékletekben hitelesen bizonyítja székesfővárosi szolgálatát, súlyos betegségét, szűk anyagi helyzetét, 20 korona járulékának befizetési tényét és idejét.

Későn érkezett és kellően fel nem szerelt folyamodványt az elnökség nem vesz tekintetbe.

E segítséget, mint az alapítvány tőkéjének 1915. évi kamatját a «Székesfővárosi tanítónők és óvónők Erzsébet királyné betegsegítő-alapítvány»-ának gyűjtő- és kezelő-bizottsága ajánlatára az egyesület annak a pályázónak ítéli oda, aki betegsége és anyagi helyzete miatt legjobban rászorult a segítségre.

Budapesten, 1915 január 15-én, a Mária Dorothea-Egyesület elnöksége nevében:

Özv. Herich Károlyné, alelnök.

Fizikai *Kémiai*

Földrajzi *Természetrajzi*

stb.

tanszereknek legjobb beszerzési forrása

ERDÉLY ÉS SZABÓ

laboratoriumi felszerelések és tanszerek gyára

Budapest, VIII., Baross-utcza 21.

Mechanikai gyár. *Üvegtechnikai műhely.*

Képes árjegyzék ingyen és bérmentve.

MARX ÉS MÉREI

tudományos műszerek gyára

Budapest, VI., Bulcsu-utcza 7.

Telefon 21-06

Gyártanak saját gyártelepükön mindennemü **fizikai, kémiai. geometriai** és **psychologiai** tanszereket.

Felszerelnek **természetrajzi, földrajzi** és **történelmi szertárakat.**

Az Erzsébet Nőiskola fizikai szertárának évek óta szállítója.

1910. Nemzetközi kiállítás Turin, arany érem és arany diszoklevél.

1911. M. kir. kereskedelemügyi Miniszternek állami arany érme.

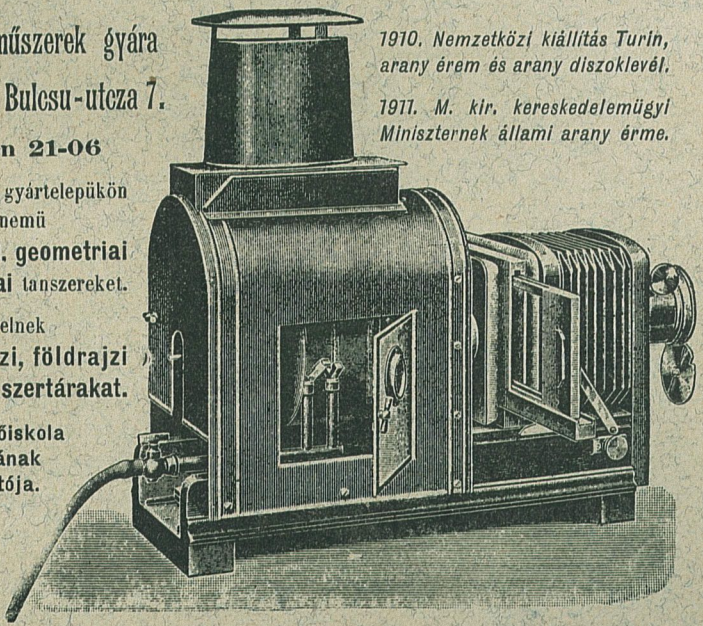

CALDERONI

mű- és tanszervállalat r.-t.

foto-osztálya

Budapest, IV., Váci-utca 50.

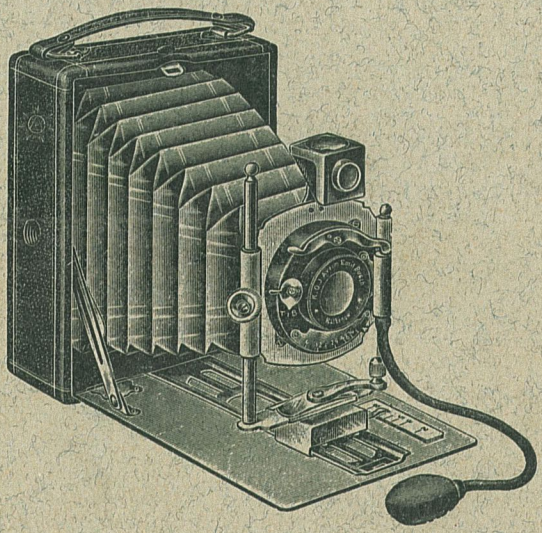

szállítja a legmodernebb

fényképészeti készülékeket

eredeti gyári áron.

Mindennemű fotocikk a legjobb minőségben kapható.

Legújabb képes fotoárjegyzékünket bérmentve küldjük.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.